

תפיסת ביטחון חדשה לישראל

מהכרעה ומהרתעה מצטברת
לתפיסה סמי-מעצמתית המגובה בבניין כוח אסטרטגי

פרופ' אביתר מתניה

MISGAV • מ ש ג ב

המכון לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR NATIONAL SECURITY & ZIONIST STRATEGY

תפיסת ביטחון חדשה לישראל

מהכרעה ומהרתעה מצטברת
לתפיסה סמי-מעצמתית המגובה בבניין כוח אסטרטגי

פרופ' אביתר מתניה

MISGAV • מ ש ג ב

המכון לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR NATIONAL SECURITY & ZIONIST STRATEGY

מכון משגב לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית מקדם מדיניות פרגמטית וריאליסטית בסוגיות הביטחון הלאומי, מתוך מחויבות לרעיון הציוני. המכון חותר להשפיע על המדיניות הישראלית בתחומי הביטחון הלאומי במטרה לחזק את מדינת ישראל כמדינה יהודית, דמוקרטית, חזקה, בטוחה ומשגשגת.

פרופ' אביתר מתניה הוא פרופסור מן המניין בביה"ס למדע המדינה ממשל ויחב"ל באוניברסיטת תל אביב. הוא מכהן כראש מרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל, כראש התוכנית לתואר שני בלימודי ביטחון, וכראש התוכנית לתואר שני בלימודי פוליטיקה, סייבר וממשל. לשעבר המקים וראש מערך הסייבר הלאומי.

עורך החוברת: **שמואל מרצבך**
עיצוב גרפי: **סטודיו פז**

© כל הזכויות שמורות
כסלו תשפ"ה / דצמבר 2024

משגב • MISGAV
המכון לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR NATIONAL SECURITY & ECONOMIC STRATEGY

מכון משגב לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית
רח' עם ועולמו 8, קומה 3, ירושלים
www.misgavins.org
office@misgavins.org

תוכן עניינים

5	תקציר
7	א. רקע ומתודולוגיה
9	ב. תפיסת הביטחון ההיסטורית: "שלוש הרגליים" על קצה המזלג
15	ג. בחינה עדכנית של תפיסת הביטחון ההיסטורית
21	ד. תפיסת ביטחון חדשה לישראל
34	ה. סיכום
36	ביבליוגרפיה

תפיסת ביטחון חדשה לישראל:

מהכרעה ומהרתעה מצטברת

לתפיסה סמי-מעצמתית המגובה בבניין כוח אסטרטגי

אביתר מתניה

תקציר

מאמר זה מתמודד עם השאלה מהי תפיסת הביטחון המתאימה למדינת ישראל בעת הזו, כאשר היא נכנסת לרבע-המאה הרביעי של קיומה ובייחוד לנוכח מאורעות ה-7 באוקטובר 2023 והמלחמה המורכבת והרב-זירתית שפרצה לאחריהם ועודנה מתחוללת. המאמר מבקש לענות על שאלה זו מ"מרומי ההר" - דהיינו במבט-על מקיף ולא בהקשר ספציפי של זירה מסוימת ומצבה העכשווי. כדי להתמודד עם אתגר זה, נוקט המאמר מתודולוגיה היורדת לשורשי התפיסה ההיסטורית (המוכרת כתפיסת "שלוש הרגליים", תפיסה שעודנה מושלת בכיפה), הנחות היסוד שלה והסביבה האסטרטגית שלפיה עוצבה, ובוחן אילו מהן קיימות כיום ואם ואילו שינויים חלו בהן, ובהתאם יוצר תפיסה חדשה, בבחינת "טאבולה ראסה", המתאימה להנחות היסוד התקפות כיום ולסביבה האסטרטגית הנוכחית.

תפיסת הביטחון החדשה המוצעת כאן שונה מהתפיסה ההיסטורית ומן הנדבכים שנבנו על גבה במהלך השנים במספר היבטים. ראשית, התפיסה מורכבת מעשרה עקרונות יסודיים, המחולקים לשתי קבוצות: חמישה עקרונות יסודיים וחמישה עקרונות יסודיים לבניין כוח אסטרטגי. שתי הקבוצות משלימות זו את זו והעקרונות השונים מתפקדים בהדדיות - ויחד הם בונים תפיסה חדשה ועדכנית. שנית, מוצעים דגשים שונים במימוש התפיסה בהתאם לזירות שונות, להוציא מתפיסה גנרית אחת כמקובל, כלומר כזו שאינה מבדילה עקרונית בין הזירות משום שפותחה בעיקרה למדינות אויב סמוכות גבול. היבט שלישי המייחד את ההצעה הוא התייחסות לסביבה האסטרטגית הטכנולוגית הגלובלית המשנה סדרי עולם ביחסים הבינלאומיים, כמרכיב המשפיע על עצם תפיסת הביטחון ולא רק על יישומה. ולבסוף, התפיסה המוצעת מבוססת גם על החוזקות והעוצמות שפיתחה ישראל ברבות השנים ואשר מאפשרות לה לעבור מתפיסה מוטית איומים והפעלת כוח לתפיסה שממוקדת בהפעלת עוצמה בראייה אסטרטגית של התחרות האזורית ומקומה של ישראל במארג המורכב של המזה"ת.

* פרופ' אביתר מתניה הוא פרופסור מן המניין בביה"ס למדע המדינה ממשל ויחב"ל באוניברסיטת תל אביב ומכהן כראש מרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל, כראש התוכנית לתואר שני בלימודי ביטחון וראש התוכנית לתואר שני בלימודי פוליטיקה, סייבר וממשל. לשעבר המקים וראש מערך הסייבר הלאומי.

חמשת עקרונות היסוד הרעיוניים המוצעים הם כדלהלן. (1) מניעה של בניין כוח אסטרטגי אצל האויב, לנוכח השינויים בסביבה הטכנולוגית הגלובלית, המאפשרים לו בניין כוח בעל יכולת היזק גבוהה ביותר, שמוטב למנוע מראש, וזאת בכלים מגוונים - לא רק צבאיים אלא גם כלכליים ודיפלומטיים, ובהתאם למחיר המניעה לעומת תוחלת הנזק הצפוי. (2) כפייה - כדילוג קבוע בין הרתעה ובין אכיפה "עצבנית" ובלתי פרופורציונית כפי שמאפשרות עוצמתה וחוזקותיה של ישראל ובדגש על התנועה המתמדת בין הרתעה לאכיפה. (3) ניהול שיתופי פעולה ותחרות אזוריים בראייה סמי-מעצמתית, לנוכח העובדה של ישראל כיום ישנן עוצמות כלכליות, טכנולוגיות וצבאיות שלא היו לה בעבר והללו מאפשרות להמיר בעיות שנפתרות בדרך כלל בהפעלת כוח - בתחרות, בסכסוך, ובשת"פ מתוך עוצמה. (4) עוצמה צבאית להכרעה מהירה מלווה ביכולת לנהל מלחמה לאורך זמן ולגבות מחיר כבד מכל אויב בהתאם לאופיו. (5) הישענות על ארה"ב - עקב הצורך במעצמה תומכת בעולם של מאבקי מעצמות ובריתות שישראל אינה חלק מהן.

לצד עקרונות אלו מוצעים חמישה עקרונות לבניין כוח אסטרטגי. (6) המשכיות והתאמה של מודל השירות בדגש על שירות חובה ארוך ושירות מילואים לאימון, לחירום ולמלחמה בלבד - כדי להתאים את מרכיב המילואים לצורכי הצבא הגדלים ומנגד לחברה האזרחית ולכלכלה המפותחת. (7) עצמאות חימושית - מרכיב חיוני בסביבה הגלובלית הנוכחית שבה המערב נרתע מעימותים ובמיוחד מעימותים התקפיים, לנוכח תהליכי הדה-לגיטימציה המתגברים שמהם סובלת ישראל וכדי להגדיל את חופש הפעולה שלה. (8) עליונות טכנולוגית מבצעית כמענה מיטבי לבניין כוח להכרעה, בהינתן האסימטריה הכמותית הקטסטרופלית של ישראל ביחס לאויביה; עליונות זו גם מאפשרת בניית עוצמה ותדמית לכפייה ולשיתוף פעולה אזורי, ובהיבט הרחב ביותר היא מרכיב חיוני ביציבה האסטרטגית של ישראל. (9) יתירות אסטרטגית למערכות ולתשתיות מדינתיות וביטחוניות החיוניות בעת חירום; יתירות זו חשובה במיוחד למדינה קטנה כישראל שנעדרת עומק אסטרטגי, פיזי ותשתיתי. (10) שרידות תשתיות קריטיות - מרכיב חיוני במיוחד למדינה קטנה התלויה במעט תשתיות, המרוכזות באזור לא גדול; שרידות זו היא אבן יסוד ביכולתה של המדינה להתנהל בחירום.

א. רקע ומתודולוגיה

זה שנים לא מעטות, עוד לפני טבח ה-7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיו, שרבים בממסד הביטחוני בישראל טוענים שתפיסת הביטחון המסורתית של ישראל אינה מתאימה בהכרח לסביבה ולאיומים שניצבים בפני ישראל של המאה ה-21.¹ קריאות לשינוי התפיסה - ולצידן הצעות מגוונות לכיוונים חדשים - התעצמו מאז ה-7 באוקטובר 2023. בהתאם, יש שכבר הציעו במהלך השנה האחרונה שינויים או דגשים מסוימים בתפיסה זו,² ויש גם מי שסבורים שאין מקום לשינוי התפיסה ונדרש שינוי באופן היישום בלבד.³

המאמר יוצר תפיסה ביטחונית חדשה, בבחינת "טאבולה ראסה", המתאימה להנחות היסוד התקפות כיום ולסביבה האסטרטגית הנוכחית

המאמר שלפניכם ניגש לסוגיה זו בדרך מתודולוגית שונה. רוב ככל ההצעות הנזכרות התבססו על התפיסה המקובלת, המזוהה עם בן-גוריון - לצד גלגולים שונים שעברה במהלך השנים והציעו לה תוספות ותיקונים, שינויים ועדכונים, ולמצער דגשים שונים. לעומת כל זאת, המאמר שלפניכם נוקט "דרך אחרת". כדי לבחון מהי תפיסת הביטחון המתאימה למדינת ישראל בעידן הנוכחי בואך אמצע המאה ה-21, המאמר יורד לשורשי התפיסה ההיסטורית ועומד על הנחות היסוד שלה ועל הסביבה האסטרטגית שלפיה עוצבה ובוחן אותן באופן מעמיק. המאמר מבקש לבחון אילו מהנחות היסוד הללו עודן תקפות ואם חלו שינויים בסביבה האסטרטגית המשפיעים על תפיסה זו. לאור כל האמור המאמר יוצר תפיסה ביטחונית חדשה, בבחינת "טאבולה ראסה", המתאימה להנחות היסוד התקפות כיום ולסביבה האסטרטגית הנוכחית.

התוצאה היא תפיסת ביטחון חדשה השונה בכמה מישורים מהתפיסה ההיסטורית המקובלת ומהנדבכים שנבנו על גבה במהלך השנים. ראשית, המאמר מציע שתי קבוצות של עקרונות יסוד המשלימות זו את זו: קבוצה אחת הכוללת חמישה עקרונות תפיסתיים; וקבוצה

שנייה הכוללת חמישה עקרונות לבניין כוח אסטרטגי. שנית, המאמר מציע כי יידרשו דגשים שונים במימוש התפיסה, בהתאם לזירות שונות, ולא תפיסה גנרית אחת כמקובל שאינה מבדילה עקרונית בין הזירות משום שפותחה בעיקרה למדינות אויב סמוכות גבול. נוסף על כך, התפיסה החדשה כוללת גם התייחסות לסביבה האסטרטגית הטכנולוגית הגלובלית

1 למשל (בסדר כרונולוגי): שבתאי, ש. (2010), "תפיסת הביטחון של ישראל - עדכון מונחי יסוד", עדכון אסטרטגי, 13(2), עמ' 7-16; שי, ש. ומינץ, א. (2016), "תפיסת ביטחון מעודכנת לישראל: רכיבים, זירות ואילוצים", IDC Herzlia; דקל, א. ועינב, ע. (2017), "תפיסת ביטחון לאומי מעודכנת לישראל", מזכר מיוחד, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS; איזנקוט, ג. וסיבוני, ג. (2019), "קווים מנחים לתפיסת ביטחון לישראל", מזכר 196, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS; פרייליך, ד. (2019), "תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: אסטרטגיה חדשה לעידן של תמורות", [תרגום ועריכה א' אידן]. מודן הוצאה לאור וצה"ל - הוצאת מערכות.

2 למשל ספרו של בר-יוסף, א. (2024), "מעבר לקיר הברזל - מה חסר בתפיסת הביטחון של ישראל", הוצאת כינרת זמורה דביר, ישראל.

3 הכט, ע. (2024), "תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: תובנות ממלחמת חרבות ברזל", עיונים בביטחון המזרח התיכון, 208, אוניברסיטת בר-אילן, בס"א; שי, ח. (2024), "המהפכה במדיניות ההגנה הלאומית שגרמה לתבוסת צה"ל ב-7 באוקטובר", מכון משגב לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית.

המשנה סדרי עולם ביחסים הבינלאומיים,⁴ כמרכיב המשפיע על עצם תפיסת הביטחון ולא רק על יישומה. ולבסוף, התפיסה החדשה מבוססת גם על החוזקות והעוצמות שפיתחה ישראל במהלך השנים ואשר מאפשרות לה לעבור מתפיסה מוטית איומים והפעלת כוח לתפיסה הממוקדת בהפעלת עוצמה מתוך פרספקטיבה אסטרטגית של התחרות האזורית ומקומה של ישראל במארג המורכב של המזרח התיכון.

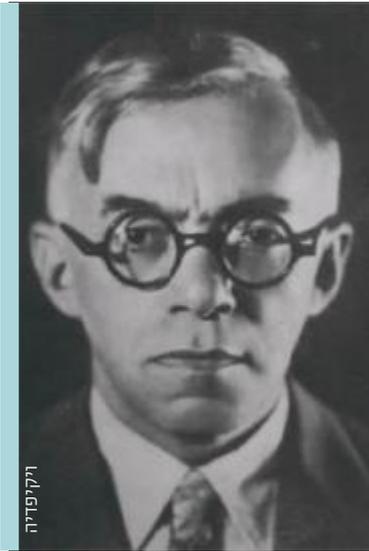
מן הראוי להדגיש כי התפיסה המוצעת כאן ממוקדת בנושא הביטחוני-מדיני בלבד. היא אינה מתיימרת לעסוק בכלל מרכיבי הביטחון הלאומי הנלווים לנושאים הביטחוניים-מדיניים, כמו אלמנטים של עוצמה וחוסן כלכליים וחברתיים, היבטים של חברה פתוחה ומתקדמת, אקדמיה וכדו'. לכן היא אינה תפיסת ביטחון לאומי כוללת. כמו כן, התפיסה החדשה המוצעת אינה מתיימרת לעסוק ברובד הצבאי האסטרטגי, כמו בניין הכוח הצבאי הספציפי כחלק מיישום תפיסת הביטחון (הרובד העוסק בנושאים כמו שילוביות כוחות, איזונים בין סוגי חימוש ופלטפורמות וכדו'). עם זאת, במקומות הרלבנטיים נוגע המאמר בנושאים המצויים ברובד הביטחון הלאומי - כגון הנושא הטכנולוגי או השפעת כלכלת ההייטק על המעשה המדיני-ביטחוני, ולעיתים גם בהיבטים יישומיים יותר של הרובד האסטרטגי הצבאי.

למען שלמות הדברים, המאמר מתחיל בהצגה תמציתית של תפיסת הביטחון ההיסטורית כפי שעוצבה עם קום המדינה ובסקירת הנחות היסוד שלה, הסביבה האסטרטגית שלאורה עוצבה ותפניות ושינויים עיקריים שחלו בתפיסה זו במהלך השנים. משם פונה המאמר לנתח האם ואילו שינויים חלו (1) בהנחות היסוד של תפיסת הביטחון, (2) באיומים המשתנים על ישראל (3) ובסביבה האסטרטגית המעצבת של תפיסת הביטחון (וכאמור מתמקד בסביבות הגלובלית, האזורית והטכנולוגית העולמית). מכל אלו גוזר המאמר את עקרונות היסוד לתפיסת הביטחון החדשה המוצעת בהמשך.

4 ראו למשל אצל Matania, E. & Sommer, U. (2023), "Tech Titans, Cyber Commons and the War in Ukraine: An Incipient Shift in International Relations", *International Relations* <https://doi.org/10.1177/00471178231211500>

ב. תפיסת הביטחון ההיסטורית: "שלוש הרגליים" על קצה המזלג

1. קיר הברזל: הנחות היסוד ועקרונות ההכרעה וההרתעה המצטברת

**הנחת היסוד
השנייה, היא
קיומה של
א-סימטריה
קטסטרופלית
- בשטח,
באוכלוסייה
ובמשאבים
- בין ישראל
לבין מדינות
ערב**

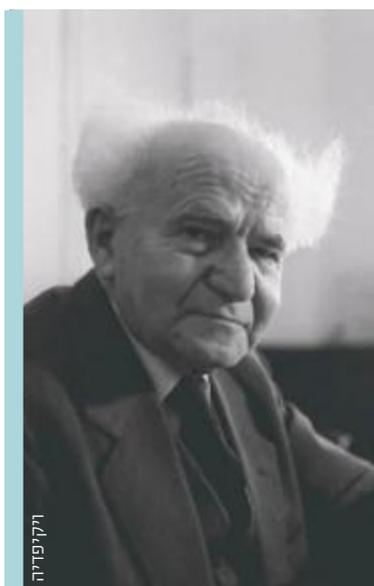
תפיסת הביטחון ההיסטורית של ישראל יוצאת משתי הנחות יסוד. הנחת היסוד הראשונה, כפי שהיא מתבטאת במאמרו המכונן של ז'בוטינסקי מ־1923, "על קיר הברזל"⁵, היא שאנו היהודים איננו רצויים בסביבת המזה"ת ולכן מן ההכרח להקים "קיר ברזל" - רעיוני ומוחשי - בינינו ובין ערביי המקום המתנגדים לקיומנו כאן. הנחת היסוד השנייה, שעמדה ביסוד תובנותיו של בן־גוריון כאשר גיבש את תפיסתו בעניין בניין הכוח הצבאי של ישראל למול מדינות ערב, היא קיומה של א-סימטריה קטסטרופלית - בשטח, באוכלוסייה ובמשאבים - בין ישראל לבין מדינות ערב, לרעת ישראל. א-סימטריה זו הובילה לתפיסת ביטחון הגורסת שלישית של ישראל - לנצח את אויביה באופן מוחלט ולהכניעם.⁶ הווה אומר: ישראל אינה מסוגלת "להגיע לברלין" במזה"ת, להכניע את האויב ולשלוט בו עד שיתחולל שינוי עמוק בתרבותו כפי שעשו בעלות הברית לגרמניה עם תום מלחמת העולם השנייה.

שתי הנחות היסוד הללו הובילו לאימוץ עקרונות ההכרעה המקומית וההרתעה המצטברת. ראשית, ישראל תבנה יכולת להכריע את אויביה אם וכאשר ינסו לכבוש אותה או להזיק לה. הכרעה זו תהא תחומה למאורע הספציפי, כלומר תחומה בזמן ובמקום ולא הכרעה מוחלטת, שהיא כאמור בלתי אפשרית בהתחשב ביחסי הכוחות ובגיאוגרפיה פוליטיקה האזורית: "עם כל המאמצים שאנו חייבים לעשות, אין לנו כל אפשרות להניח שאנו יכולים על ידי מלחמה אחת לחסל את הבעיה" (בן־גוריון).⁷ הכרעות חוזרות ונשנות של אויבי המדינה, כך האמינו ז'בוטינסקי ובן־גוריון - כלומר כישלון חוזר של המאמץ להשמיד את מדינת ישראל - עשויות אולי להוביל חלק מאויבי ישראל לייאוש ולאיבוד התקווה שניתן להשמידה: "עם חי מסכים לויתורים בשאלות גורליות שחשיבותן אדירה רק כאשר אין לו כל תקווה, כאשר בקיר

5 מאמרו של ז'בוטינסקי "על קיר הברזל" פורסם לראשונה ברוסית בעיתון ראזסוויט ב־4 בנובמבר 1923. גרסה עברית ניתן למצוא באתר [מכון ז'בוטינסקי](#). ניתוח מצוין של מאמרו של ז'בוטינסקי בראי 100 שנים ניתן למצוא אצל סיבוני, ג. ובזק, י. (2023), "נביא בעירו - 'קיר הברזל' של ז'בוטינסקי בחלוף העיתים", מכון ז'בוטינסקי - מרכז המחקר.

6 דברי בן גוריון מ־1948 כפי שמופיעים בספרו המצוין של יצחק בן ישראל על תפיסת הביטחון של ישראל: בן־גוריון, י. (2013), "תפיסת הביטחון של ישראל", מודן הוצאה לאור ומשרד הביטחון, הוצאה לאור, ישראל, עמ' 30.

7 שם.

הברזל לא נראה אף לא סדק אחד" (ז'בוטינסקי).⁸ במילים אחרות: כאשר ניסיונות ההשמדה של ישראל ייכשלו שוב ושוב ומחירם יהיה כבד, תיווצר אולי רתיעה מלנסות שוב לכבוש או להשמיד את ישראל; לאורך הזמן תיווצר הרתעה מלהמשיך במאמץ להשמדת ישראל, מה שמכונה "הרתעה מצטברת".

חשוב לעמוד על כך שהרתעה מצטברת זו, כפי שנוסחה בתחילת הדרך, לא הייתה הרתעה קלאסית באמצעות ענישה (במינוח המקצועי: Deterrence by Punishment), כלומר איום במכת נגד כואבת עשרות מונים, אלא יותר בבחינת הרתעה באמצעות שלילה (במינוח המקצועי: Deterrence by Denial) - כלומר הרתעה ששוללת את יכולותיו של האויב להמשיך ולתקוף עקב הכרעתו המקומית החוזרת ונשנית וגביית המחיר בגין ההתקפה. לכן זו הרתעה המצטברת לאחר מספר ניסיונות השמדה שלא צלחו. בהתאם, נכון להציג תפיסה היסטורית זו כתפיסה הממוקדת בהפעלת כוח להכרעה שמביאה לאורך הזמן להרתעה מצטברת - ולא כפי שנוטים חלק מפרשניה להציגה, כתפיסה של הרתעה שכשהיא כושלת נדרשת להכרעה.

כדי להצליח ולהכריע את אויביה, נדרשה ישראל לצמצם את הפער הכמותי (הנובע מהאסימטריה הקטסטרופלית באוכלוסייה) ולהביא לשדה הקרב מסת כוח גדולה ככל האפשר. לכן נבנה מודל שירות צבאי המבוסס על גיוס חובה (מיליציה, צבא העם) שממנו נשארים מעטים לצבא קבע קטן. צבא הקבע הוא שלד המוביל את הצבא ואת יכולתו לקלוט את משרתי המילואים, שהם רובם של משרתי החובה, אזרחים שלאחר סיום שירותם הסדיר נשארים עד לגיל מבוגר לשירות מילואים - לאימונים עיתיים וככוח המחץ של הצבא בעת מלחמה.

כמו כן, עקב גודלה (הקטן) וצורתה של ישראל (האסימטריה הקטסטרופלית בשטח), שכתוצאה מהם מרכזי האוכלוסייה שלה, בסיסי הצבא שלה ותשתיותיה מאוימים תמידית על ידי האויב, נוסף לתפיסה זו גם הצורך בהעברה מיידית של המלחמה לשטח האויב. לשם כך נדרש כלל הצבא לעמוד הכן ולהילחם מייד עם פרוץ המלחמה, ובהתאם נדרש לגייס במהירות את צבא המילואים שהיווה את כוח המחץ של צה"ל ("הכוח המלחמתי שלנו נשען... בעיקר על מילואים", בן-גוריון).⁹ תובנות אלו תורגמו לצורך להשקיע במודיעין שייתן התרעה מספקת לקראת מלחמה - שבעקבותיה יתבצע גיוס של כלל הכוחות.¹⁰

השילוב של מרכיבים אלו בתפיסת היסוד מוכר באופן פופולרי כתפיסת שלוש הרגליים: הכרעה, התרעה והרתעה מצטברת

8 מתוך "על קיר הברזל" של ז'בוטינסקי, מהגרסה המצויה באתר מכון ז'בוטינסקי, עמ' 198.

9 מתוך סקירתו של בן-גוריון לממשלה במה שמכונה "מסמך 18 הנקודות". הסקירה מובאת בגיליון "מערכות" משנת 1981: בן-גוריון, ד. (1981), "צבא ומדינה", מערכות, 279-280, עמ' 2-11.

10 בן-גוריון עמד על דרישה קריטית זו של גיוס המילואים במהירות עקב קרבתו של מרכז הארץ לגבולות ואף ציינה בתור נקודה חשובה לביצוע (נקודה 6, שם).

השילוב של מרכיבים אלו בתפיסת היסוד מוכר באופן פופולרי כתפיסת שלוש הרגליים: הכרעה, התרעה והרתעה מצטברת. יחד היו עקרונות אלו את תפיסת הביטחון של ישראל, גם אם זו מעולם לא התקבלה כהחלטת ממשלה אלא כתורה הנשענת על כתבי בן-גוריון ונאומיו,¹¹ ועל חיבורים רבים נוספים שנכתבו בהמשך.¹²

עם זאת, חשוב להדגיש את ההבדל בין העקרונות הללו. עקרון ההכרעה ועקרון ההרתעה המצטברת הם יסודות התורה, חלק מתפיסת הביטחון, וכמוהן גם מודל צבא העם. לעומת זאת, ההתרעה היא חלק מאופן יישום התפיסה, כלומר היא נמצאת ברובד נמוך יותר, הרובד הצבאי-אסטרטגי.

2. מרכיבים צבאיים ומדיניים משלימים

לתפיסה ההיסטורית כמה מרכיבים משמעותיים משלימים. מבחינה מדינית-בעיקרה (הגם שיש לה היבטים אחרים), נוספו לתפיסה כמה מרכיבים. (א) הישענות על מעצמה עולמית, ארה"ב, מאז 1967 ועד היום. (ב) ניסיון להגיע להבנות ולהסכמים עם חלק מהסביבה במזה"ת, בהתאם לנסיבות וכחלק מניסיון "לתקוע טריז" בין האויבים: בעבר עם טורקיה ועם איראן כנגד מדינות ערב, או עם הכורדים בעיראק להחלשת עיראק; ובשנים האחרונות עם מדינות ערב המתונות הסוניות כנגד איראן והציר השיעי. על אלו יש להוסיף את כינונם של הסכמי שלום ארוכי טווח עם מצרים ועם ירדן.

בפן הצבאי, ברמת האסטרטגיה הצבאית המשלימה לתפיסה, נוספו שני מרכיבים. (א) השקעה בחיל האוויר: לצד כוח המחץ הקרקעי, שהיווה את ליבת צה"ל ומבנהו (פיקודים זירתיים, אגפים), נבנתה - עם השנים ועם היכולות שהתעצמו - תפיסה הגורסת השקעה יוצאת דופן בחיל האוויר ("שלטוננו באוויר מבטיח לנו הניצחון יותר מכל גורם אחר ולהיפך", בן-גוריון).¹³ שלוש סיבות הובילו להשקעה זו. סיבה אחת היא יכולתו של חיל האוויר לפעול במהירות גם ללא התרעה, שעלולה לא להגיע בזמן (רמטכ"ל צה"ל במלחמת יום הכיפורים, דוד אלעזר, "דדו", אף התבטא בנושא זה כאשר כינה את יומה השני של המלחמה, ה-7 באוקטובר 1973, כ"יום של חיל האוויר").¹⁴ הסיבה השנייה היא היותו חיל טכנולוגי מאוד ועובדה זו מעניקה לישראל הזדמנות ליצירת עליונות על אויביה. ולבסוף משום שחיל האוויר הוא "רגל" אסטרטגית לפגיעה אינטנסיבית במרחק - זרוע חשובה

11 ש.ם.

12 למשל (בסדר כרונולוגי): בן-ישראל, י. (2013), "תפיסת הביטחון של ישראל", מודן הוצאה לאור ומשרד הביטחון, ההוצאה לאור, ישראל; פרייליך, ד. (2019), "תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: אסטרטגיה חדשה לעידן של תמורות", [תרגום ועריכה א' אידן]. מודן הוצאה לאור, ישראל. פרק ראשון: "תורת הביטחון הקלאסית של ישראל", עמ' 33-50; עמידרור, י. (2020). "תפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל", בין הקטבים, 28-30, עמ' 19-34.

13 מתוך סקירתו של בן-גוריון לממשלה במה שמכונה "מסמך 18 הנקודות". ראו לעיל הערה 9.

14 גולן, ש. (2013), "מלחמה ביום הכיפורים - קבלת החלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים", מודן הוצאה לאור, משרד הביטחון - ההוצאה לאור וצה"ל - הוצאת מערכות, ישראל, עמ' 356.

לישראל שחלק מאויביה רחוקים ממנה. (ב) השקעה במודיעין: בפן הצבאי, לצד ההשקעה בחיל האוויר נוספה במהלך השנים השקעה יוצאת דופן במודיעין, במיוחד לנוכח הצורך בהתרעה למלחמה.

3. השינויים העיקריים בתפיסת הביטחון לאורך השנים

ניתן להצביע על מספר שינויים שחלו בפועל לאורך השנים בתפיסת הביטחון, לעיתים מתוך תורה מגובשת חדשה, ולעיתים כ"התגלגלות" של המעשה והתורה הסדורה זו אחר זה.

השינוי הראשון הוא המסע המוצלח לעליונות צבאית־טכנולוגית ככלי משמעותי להתגברות על הא־סימטריה הכמותית - כתפיסה ולמעשה. חשוב לציין שכבר בן־גוריון ושאר האבות המייסדים ראו ביתרון האיכותי מענה חשוב לא־סימטריה הכמותית שבין ישראל לבין אויביה. השימוש במדע ובטכנולוגיה במלחמת העולם השנייה השפיע עד מאוד על בן־גוריון והוא הנחיל תפיסה זו מבחינה רעיונית ומעשית כאחת: בכתביו; ברתימת המדענים המובילים באקדמיה הישראלית לטובת המאמץ הביטחוני; ובהקמת חיל מדע (חמ"ד) בצה"ל שזה עתה קם, חיל ראשון מסוגו בעולם, שיקדם מחקר ופיתוח (מו"פ) עצמאיים לצורכי הביטחון (ברבות הימים הפך חמ"ד לרפא"ל).¹⁵

עם זאת, בתחילת הדרך, היכולות הטכנולוגיות הישראליות לא עמדו בשורה הראשונה בעולם,¹⁶ ובעשורים הראשונים לקיומה של המדינה רוב השיח נסב על איכות כוח האדם, החיילים והמפקדים (כמובן מרכיב קריטי גם כיום). לעומת זאת, אחרי מלחמת יום הכיפורים, וביתר־שאת משנות השמונים ועד היום, ההשקעות במו"פ ביטחוני טכנולוגי שנעשו בתחילת הדרך החלו להניב פרי ולהתבטא ביכולותיה של התעשייה ביטחונית הישראלית - ובהתאם ישראל השקיעה יותר ויותר משאבים בבניית עליונות טכנולוגית צבאית. במידה מסוימת יש לזקוף את האצת בניית המרכיב הטכנולוגי ל"זכותה" של מלחמת יום הכיפורים, שבה לא הייתה לישראל עליונות טכנולוגית ברורה, וכן לשינויים בטכנולוגיה העולמית ובעיקר להתפתחות תחום המיחשוב בכלל ובהקשר הצבאי בפרט. עליונות זו יצרה פער משמעותי בין יכולותיה הצבאיות של ישראל ובין יכולותיהם הצבאיות של אויביה, במיוחד בתחום של

15 בראל, א' (2009), "המנהיג, המדענים והמלחמה: דוד בן־גוריון והקמת חיל המדע", ישראל, 15, עמ' 67-92; מרדור, מ' (1981), "רפאל - בנתיבי המחקר והפיתוח לביטחון ישראל", משרד הביטחון - ההוצאה לאור, עמ' 81.

16 לפי מרדור (שם, עמ' 75), ארנסט ברגמן, ממקימי התשתית המדעית־ביטחונית של ישראל, סיפר ב־1973 כי בשיחה עם פרופ' חיים ויצמן, נשיאה הראשון של ישראל ומדען בעל שם עולמי בפני עצמו, טען ויצמן ש"רמת העבודה שחמ"ד עשה באותו שלב לא הייתה מספיק גבוהה לגבי מכון מדעי". עם דברים אלו הסכים בדיעבד גם ברגמן.

מלחמה קונבנציונלית רגילה של צבא למול צבא (ואומנם מאורע כמו מלחמת יום הכיפורים לא אירע שוב) אך גם בתחומים נוספים דוגמת הגנה אווירית.¹⁷

השינוי המשמעותי השני שחל בתפיסת הביטחון ההיסטורית הוא מאמץ קבוע למניעת נשק גרעיני במדינות היעד. השינוי החל כמהלך מעשי של מאמץ סיכולי - מדיני וחשאי - למול תוכנית הגרעין העיראקית, שהסתיים בתקיפה צבאית אווירית של הכור "אוסיראק" שליד בגדד ב-7 ביוני 1981 והפך לדוקטרינה - היא "דוקטרינת בגין" - שיושמה בהמשך גם בזירות נוספות, בהצלחה גדולה (סוריה) או חלקית (איראן). במהלך השנים חלחלה הדוקטרינה פה ושם גם להקשרים אחרים מלבד גרעין - כאלו שיכולת ההיזק שלהם לישראל גבוהה מאוד בעוד המחיר של מניעתם מראש קטן באופן יחסי ושווה את הסיכון שבהידרדרות למלחמה (מנהרות חיזבאללה בגבול הצפון כדוגמה). היא הוצעה לאחרונה גם כיסוד נוסף בתפיסת הביטחון.¹⁸

מגמה שהשתרשה במהלך שני העשורים האחרונים - לצד תפיסת הביטחון עצמה וללא נגיעה בה, כמעין תפיסה "אחות" במצבים שאינם חריפים וחמורים דיים - היא אסטרטגיית ההכלה.¹⁹ בעוד בעשורים הראשונים לקיומה הגיבה ישראל בחריפות יחסית כמעט לכל פגיעה, כדי שלא תיתפס כחלשה וכדי לבנות את ההרתעה המצטברת, הרי שבעשורים האחרונים השתרשה בפועל (גם אם ללא החלטה אסטרטגית אלא מתוך קבלת החלטות חוזרת ונשנית) תפיסה המנסה להכיל את הפגיעה, להגיב באופן פרופורציוני ומקומי ולא להסתכן בהידרדרות למלחמה. תופעת ה"סבבים" מול חמאס היא דוגמה מובהקת לכך. מגמה זו הורכבה מהתלכדותם של כמה וקטורים: (א) תחושת עוצמה ודימוי של שחקן מרתיע באזור שאינו נדרש לתגובות חריפות; (ב) דבקות מתוך אינרציה אסטרטגית בתפיסת הסבבים שמעדיפה הפוגות ארוכות ככל האפשר בין מלחמות; (ג) התפתחות הכלכלה הישראלית ושינויים דומים שהפכו את ישראל למדינה מתקדמת שמלחמות מזיקות לה יותר מבעבר ועל כן היא מנסה להתחמק מהן או לפחות להגבילן לסבב; (ד) התאמת המדיניות הישראלית למדיניות האמריקנית באזור.

17 על השינוי בדגש האיכות ממיקוד בחייל למיקוד בטכנולוגיה ניתן לקרוא בפירוט אצל פינקל, מ. ופרידמן, י. (2016), "שבעה עשורים ליתרון האיכותי של צה"ל: השתנות התפיסה לגבי מהות היתרון האיכותי של צה"ל על אויביו, השתנות היתרון האיכותי בפועל וכיוונים לעתיד", בין הקטבים, 9, עמ' 43-66. על האופן הספירלי של ההתעצמות הטכנולוגית הצבאית והפיכתה לאבן יסוד בעליונות הצבאית של צה"ל ראו אצל מתניה, א. (2022), "האבולוציה של שירות החובה בישראל: מבניין המיליציה לעמוד התווך של העליונות הצבאית-טכנולוגית", עדכן אסטרטגי, 25(2), עמ' 3-18. על מקומה של מלחמת יום הכיפורים בהאצת ההשקעה בטכנולוגיה צבאית כמענה לא-סימטריה ולקושי בהכרעה ניתן לקרוא בהרחבה אצל מתניה, א. (2023), "12 באוקטובר 1973: ניתוח דיוני קבלת ההחלטות האסטרטגיות", עדכן אסטרטגי, 26(3), עמ' 4-19.

18 עבודה מפורטת בנושא המניעה ראו אצל מתניה, א. ובכרך, מ. (2023), "מניעה אסטרטגית כ"רגל חמישית" בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל, עדכן אסטרטגי - פרסום מחקרי מיוחד, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS. פרסומים והצעות לנקוט סיכול ומניעה, בדגש על מניעת התגרענות המזהות, אך גם בהקשרים אחרים, נידונו באופן זה או אחר על ידי חוקרים כגון שבתאי, ש. (2010), "תפיסת הביטחון של ישראל - עדכון מונחי יסוד", עדכן אסטרטגי, 13(2); שי, ש. (2018), "המניעה, הסיכול ומכת המנע כמרכיבי יסוד בתפיסת הביטחון של ישראל", נייר רקע לכנס הרצליה ה-18. לאחר ה-7 באוקטובר אומצה גישה זו על ידי חוקרים נוספים, למשל: גוטרמן, ע., אסא, ח., אייזנברג, ר. וד'ב'ד' (2024), "מניעה באמצעות ורסטיליות אופרטיבית כמענה לצבאות הטרור הדתי של איראן", בין הקטבים, 41, עמ' 79-93.

19 עוד על אימוץ זוחל של אסטרטגיית הכלה ניתן לקרוא אצל ענבר, א. ובכרך, מ. (2024), "הכלה - מרכיב מטריד בהתנהגות הביטחונית של ישראל", בין הקטבים, 41, עמ' 43-58.

לבסוף, ישראל הלכה והחליפה את ההרתעה המצטברת (כלומר הרתעה הנוצרת מתוך הכרעה חוזרת ונשנית) בהרתעה המבוססת על איום בענישה. הרתעה מהסוג האחרון מתבססת על עוצמתה הצבאית-טכנולוגית של ישראל, על שלל מבצעים מיוחדים ועל איומים שהתלוו אליהם. כמו כל הרתעה, קשה מאוד לבחון הרתעה ממין זה, משום שלעולם אין לדעת אם האויב איננו תוקף משום שהוא מורתע, משום שאין לו אינטרס ממשי לתקוף, או בכלל משום שהוא באמצע ההכנות לתקיפה משמעותית. כך או כך, הממסד הביטחוני-מדיני של ישראל "התאהב" בדימויה המרתיע, שחלקו כנראה היה מבוסס וחלקו מעט פחות, כפי שנוכחנו לדעת מאז ה-7 באוקטובר 2023, והתחיל לפרש את המציאות האסטרטגית בהתבסס על דימוי זה, כלומר הדימוי ההרתעתי הפך למעין הנחת יסוד, קונספציה.²⁰

גם אם באופן עקרוני לא חל שינוי בעקרונות תפיסת הביטחון ההיסטורית - הרי שבפועל חל שינוי "התנהגותי" במהלכה של ישראל

אלמנט חשוב נוסף שחדר לתפיסה האסטרטגית-אופרטיבית של ישראל - כלומר לא כיסוד לתפיסה אלא כהנחת יסוד להיערכות הצבא - הוא האמונה שתם עידן המלחמות הקונבנציונליות הגדולות. הנחה זו, שלא אותגרה גם לאחר שפרצה מלחמת רוסיה-אוקראינה, פשתה בחשיבה הצבאית כולה. בפרט, צה"ל הקטין את כוחו היבשתי ואת מלאי החימושים והפך למעין "צבא המבצעים המיוחדים". אלמנט זה "תפס" את הצבא לא מוכן: ללא די זרבות לניהול מלחמה עצימה בכמה זירות במקביל, ובעיקר ללא כמות חימושים מספקת על כלל ההיבטים המדיניים-ביטחוניים הכרוכים בכך.

לסיכום, גם אם באופן עקרוני לא חל שינוי של ממש בעקרונות תפיסת הביטחון ההיסטורית ("הבן-גוריוניסטית") של ישראל, לא בהחלטה וגם לא בתפיסה הרווחת במערכת המדינית-ביטחונית הישראלית, והגם שעקרון ההכרעה נשאר במקומו המכובד (ולצידו כלל המרכיבים שחברו לו והורכבו על גביו: מודל השירות, ההתרעה למלחמה, העליונות הטכנולוגית כרכיב מפתח ועוד) - הרי שבפועל חל שינוי "התנהגותי" במהלכה המדיניים-ביטחוניים של ישראל. שינוי זה אירע על רקע המעבר לעולם החד-קוטבי "האמריקני" שנוצר לאחר נפילת ברה"מ ועד לשנים האחרונות, על רקע התפתחותה המואצת של ישראל ועל רקע היעדרו של איום צבאי ממשי עליה. ההכרעה "אופסנה" אפוא - עד לשיבתה ב-7 באוקטובר - ובממסד הביטחוני-מדיני התבססה האמונה שישראל הפכה ל"שחקן" מרתיע לטווח ארוך (נוצרה הרתעה מצטברת?) ועל כן התוקפנות כלפיה מוגבלת וניתנת להכלה.

20 החוקר אמיר לופוביץ טען שישראל בנתה עבור עצמה תדמית של שחקן מרתיע והחלה לפרש את כלל המציאות האסטרטגית לפי דימוי זה, כלומר הוא הפך לקונספציה. ראו לופוביץ, א. (2024), "ההרתעה הישראלית ומתקפת 7 באוקטובר", עדכן אסטרטגי, 27(1), עמ' 48-62.

ג. בחינה עדכנית של תפיסת הביטחון ההיסטורית

1. בחינת הנחות היסוד במבט עדכני

**הסביבה עודנה
לא מעוניינת
בקיומו כאן
(ז'בוטינסקי)**

**וגם כיום
קיימת
א־סימטריה
קטסטרופלית
בין ישראל
לבין אויביה
(בן־גוריון)**

התבוננות בהנחות היסוד של תפיסת "שלוש הרגליים" מלמדת שכולן - למעט אחת - תקפות גם כיום. הסביבה עודנה לא מעוניינת בקיומו כאן (ז'בוטינסקי) וגם כיום קיימת א־סימטריה קטסטרופלית בין ישראל לבין אויביה (בן־גוריון) באוכלוסייה, בשטח ובמספר המדינות המתנגדות לישראל (רלבנטי למשל להצבעות באו"ם). לצד כל זאת, בתחום אחד חל שינוי משמעותי: ישראל כיום, בשונה מבעבר, היא כלכלה מערבית חזקה - גם לאחר הטלטלות שהיא חווה - והתמ"ג שלה גדול מזה של כל אחת ממדינות האזור (למעט סעודיה וטורקיה, כפול משלנו).²¹ בשל כך, ישראל יכולה להשקיע כיום תקציבים ניכרים בביטחון (כפונקציה של החלטת מדיניות ותעדוף), יותר משהיה ביכולתה בעבר, כל עוד היא נוקטת בזהירות הנדרשת כדי שלא לגרום לכלכלה לדעוך.

אך גם יותר מכך: עוצמתה הכלכלית של ישראל קשורה קשר הדוק למדע ולטכנולוגיה, כלומר למחקר המדעי־טכנולוגי המתקדם שלה (יחסית לגודלה ובנושאים מסוימים גם באופן אבסולוטי) ולתעשיית ההייטק שלה, הקטר הכלכלי של המשק, שאחראי כיום ליותר ממחצית הייצוא של המדינה.²² זוהי עוצמה א־סימטרית לטובתה של ישראל במערכת האזורית.

לשינוי זה בהנחת הא־סימטריה - כלומר לעובדה שמבחינה כלכלית לא שוררת אותה א־סימטריה עזה בין ישראל לבין אויבותיה כפי שהיא קיימת בממדים אחרים, ושהכלכלה מבוססת יותר ויותר על טכנולוגיה עילית - יש שתי משמעויות חשובות ביותר בהקשר תפיסת הביטחון. ראשית, כלכלה מבוססת טכנולוגיה עילית מאפשרת האצה של בניית היתרון הטכנולוגי הצבאי על פני האויבים. כלומר הפנייה לנתיב האיכות הטכנולוגית כמענה לא־סימטריה הכמותית, שמואצת עם השנים, מבוססת על עוצמה כלכלית־טכנולוגית שרק הולכת ומתגברת ולכן אפשר ונכון להתמיד בה - ליצירת יתרון אבסולוטי אסטרטגי יציב לאורך זמן. שנית, ולא פחות חשוב, בראייה כוללת של ביטחון לאומי, ישראל יכולה למנף את כלכלת ההייטק שלה לצרכים מדיניים־ביטחוניים בהיבט האזורי ובהיבט הגלובלי. היא יכולה לעשות זאת בהשפעה באזור על ידי ביסוס שיתופי פעולה וקשרים מוטי טכנולוגיה, שכן הטכנולוגיה היא אחד ממנופי הצמיחה בכל מדינה ובפרט במדינות האזור. מלבד זאת, באותם תחומים שבהם היא חזקה־אבסולוטית (כלומר תחומים שבהם חוזקותיה אינם רק ביתרון יחסי לנפש אלא במספרים אבסולוטיים וברמה בינלאומית), כמו בתעשיות ביטחוניות או בתעשיית סייבר ובעתיד תעשיות נוספות (בינה מלאכותית, דיפנס־טק

21 לפי אתר סטטיסטה (Statista.com), התמ"ג של טורקיה וערב הסעודית ב־2023 עמד על כ־1.1 טריליון דולר ואילו של ישראל עמד על כ־500 מיליארד דולר.

22 לפי דו"ח מכון הייצוא לשנת 2023 / 2024:

<https://export.gov.il/wp-content/uploads/2024/06/iei-report-2023.pdf>

**להשתנות
הנחת היסוד
בדבר
הא־סימטריה
במשאבים של
מדינת ישראל,
יש משמעויות
כבדות משקל
משום ששימוש
בדומיננטיות
הטכנולוגית
מאפשר
התנהגות
סמי־מעצמתית**

כדוגמה), היא יכולה לממש את הדומיננטיות הגלובלית שלה לקידום מעמדה ויציבתה הבינלאומיים מול מדינות רבות בעולם בכלל.

עם זאת, יש לשים לב לכך שכלכלת ישראל, שהיא כאמור מתקדמת וגלובלית במהותה, עלולה לספוג מכות קשות במלחמה - יותר מאשר הכלכלות הנחשלות של חלק מאויביה. בעת מלחמה מלאה, נדרשת ישראל לנקוט משנה זהירות - לא רק עקב המחיר בנפש וברכוש, אלא גם בגלל הסכנה האורבת במלחמות כאלו לתשתיות ולכלכלה מתקדמת שהיא עוגן בביטחון הלאומי של ישראל. לזהירות זו יש מחיר ביטחוני.

לסיכום, להשתנות הנחת היסוד בדבר הא־סימטריה במשאבים של מדינת ישראל, יש משמעויות כבדות משקל לתפיסת הביטחון - במיוחד משום שהכלכלה הישראלית היא מוטת טכנולוגיה. תהליך זה, שעתיד להתעצם, מביא את ישראל ליציבה דומיננטית גלובלית בתחומים מסוימים: ראשית משום שביכולתה של ישראל להישען יותר ויותר על טכנולוגיה כמרכיב מפתח ליצירת יתרון הצבאי; ושנית משום ששימוש בדומיננטיות הטכנולוגית מאפשר התנהגות סמי־מעצמתית ויצירת שיתופי פעולה המבוססים על העוצמה הטכנולוגית הישראלית - ובעתיד יאפשר לחזק את מעמדה בעולם בכלל.

2. השינויים במפת האיומים הביטחוניים־מדיניים

התבוננות במפת האיומים החיצוניים הביטחוניים־מדיניים המופנים כלפי מדינת ישראל כיום מלמדת כי הם משתנים ומתרבים. אכן, מלחמות ישראל בעשרות השנים הראשונות לקיומה מימשו את תפיסת הביטחון ההיסטורית וניתן אף לקבוע שתפיסה זו נחלה הצלחה ויצרה הרתעה מצטברת למול מדינות ערב - אלו הגובלות בישראל ואלו המסייעות להן. הרתעה מצטברת זו הובילה, בין השאר, להסכמי השלום עם מצרים ועם ירדן. אך האיומים לא פסקו ובמקום איום מתמיד של צבאות ערב הסמוכים לגבול (איום שהוא מצומצם כיום מבעבר אך יכול להתחדש) - או בנוסף לו - צמחו שלושה איומים מרכזיים אחרים על ישראל.

איום ראשון הוא טרור גובר והולך בתוך יו"ש ועזה, שאופן ההתמודדות עימו שונה באופן מהותי מאשר ההתמודדות עם צבאות ערב והוא מחייב תפיסות צבאיות (ואולי גם ביטחוניות) אחרות. איום זה הוא ביטוי לסכסוך עם הפלסטינים שבמשך שנותיה הראשונות של המדינה היה איום משני, משום ששטחי יו"ש ורצועת עזה הוחזקו בידי ירדן ומצרים. האיום השני הוא התגברות תהליך הפיכתן של מדינות באזור, חלקן גובלות בישראל, ל"מדינות כושלות" (עיראק, תימן, סוריה, לבנון, רש"פ כדוגמה), שנוצרים בהן ארגונים סמי־מדינתיים הממנפים לטובתם משאבי מדינה (כלומר אינם רק ארגוני גרילה בתוך המדינה אלא שולטים בחלקה באופן זה או אחר, או שותפים לשלטון בה). אלו ארגונים עוצמתיים בהרבה מארגוני טרור ללא טריטוריה והם עוינים עד מאוד לישראל (חיזבאללה או החות'ים כדוגמה). ולבסוף, האיום השלישי: שאיפתה של איראן להשמיד

את מדינת ישראל תוך כדי בניית עוצמה וחסינות סביב הגעה ליכולת גרעינית, לצד יכולות מו"פ צבאי, הצטיידות בנשק ארוך טווח והשקעה בשלוחים ברחבי המזה"ת וסביב מדינת ישראל. במובן זה, האיום האיראני "מתכתב" עם שני האיומים הקודמים והם קיימים ביחד ולחוד.

איום נוסף, גלובלי במהותו, הוא איום הדה־לגיטימציה בעולם לישראל בכלל ו/או לפעולותיה. זהו נרטיב שהולך וגדל בחלוף השנים והוא משנה את פניו מעת לעת סביב סוגיות שונות בהתאם לנסיבות. איום זה מתפרץ ביתר־שאת כאשר ישראל פועלת נגד אויביה בעצימות גבוהה - ומלחמת חרבות ברזל היא דוגמה עכשווית לכך. דה־לגיטימציה זו נובעת מתמהיל במינונים שונים של נרטיב קורבנות פלסטינית, אנטישמיות מודרנית, זיהוי ישראל עם קולוניאליזם, מספר המדינות המוסלמיות בעולם וידידותיהן העוינות לישראל ומשקלן באו"ם. דה־לגיטימציה זו פושה בחוגים מגוונים, ההולכים וגדלים, והיא משפיעה על מקבלי החלטות במדינות ובארגונים ברחבי העולם, גם כאלו שהם במהותם ידידים או בעלי ברית של ישראל. מקבלי החלטות אלו מצרים את צעדיה של ישראל ומקטינים את הלגיטימציה לפעולותיה ולתגובותיה. למצב דברים זה נודעת השפעה מיידית בעת מלחמה - באספקת חימושים, בפעולות מדיניות נגד ישראל ובתחומים נוספים - אך יש לכך השפעה גם ב"שגרה". דה־לגיטימציה זו משפיעה לרעה על יכולתה של ישראל לנקוט צעדי מניעה כנגד אויביה, משפיעה על עוצמת ההרתעה שלה ובהסתכלות ארוכת טווח פוגעת בקשריה הכלכליים והמדיניים.

3. השינויים בסביבה האסטרטגית הגלובלית והאזורית ומשמעויותיהם

גם התבוננות בסביבה האסטרטגית הגלובלית והאזורית מראה כי חלו בה שינויים והללו משפיעים על תפיסת הביטחון.

הסביבה הגלובלית שהתאפיינה כסביבה דו־קוטבית עד 1990 (ארה"ב וברה"מ) ולאחר מכן כסביבה חד־קוטבית (ארה"ב) הולכת משתנה. סביבה זו תרמה מאוד לעוצמתה של ישראל באזור כבת החסות של המעצמה המובילה ועל כן למיעוט ניסיונות לאתגר אותה במידה ניכרת. הסביבה הגלובלית כיום - וכך עתיד להיות גם בעשורים הקרובים - היא תלת־קוטבית: ארה"ב, סין ורוסיה. בסביבה זו מתנהל, ועתיד להמשיך ולהתנהל, מאבק איתנים בין ארה"ב, השואפת לשמר את הדומיננטיות שלה, לבין סין - השואפת להפוך למעצמה עולמית "מספר אחת". בנוסף, יש להדגיש את מקומו של האיחוד האירופי שאומנם איננו מדינה אחת, אך בנושאים מסוימים נוטה לפעול לעיתים באופן שלם כאיחוד. עוד יש לציין את עובדת התעצמותה הכלכלית של הודו: בתוך כעשרים שנה תהפוך הודו למעצמה עולמית המקרינה גם עוצמה מדינית וצבאית.

דעיכתה של ההגמוניה האמריקנית החד־קוטבית הלא־מאותגרת לכיוון של מאבק מעצמתי תלת־קוטבי, היא ללא ספק אובדן יתרון אסטרטגי לישראל כבעלת ברית זוטרה של ארה"ב.

**הסביבה
הגלובלית
כיום - וכך
עתיד להיות
גם בעשורים
הקרובים -
היא תלת־
קוטבית:
ארה"ב, סין
ורוסיה**

עם זאת, בעולם תלת־קוטבי זה, שבו כוחות אזוריים עולים ומעצמות אחרות "בוחשות" באזור, ערכיה הבסיסיים של ישראל והיותה מדינה דמוקרטית מציבים אותה בבירור כחלק מהברית של המערב הדמוקרטי־ליברלי ובראשו ארה"ב. יש לכך משמעויות חיוביות, אך השתייכות לצד זה גם משיתה מגבלות על ישראל, הנוגעות לאינטרסים הגלובליים של ארה"ב במאבק מעצמתי זה, וכן מגבלות הקשורות לאופן שבו מתייחס המערב בכלל לעימותים שכאלו. מנגד, רוסיה וסין מנצלות את ההזדמנות להושיט יד ולהעצים חלק מאויבותיה של ישראל, כחלק ממאבקן בדומיננטיות הגלובלית של ארה"ב, מה שמגדיל את ה"גב" המדיני והביטחוני שלהן ואת חופש הפעולה שלהן באזור, במיוחד בהשוואה לתקופות הקודמות.

הסביבה האזורית משתנה גם היא. שתי מדינות מוסלמיות לא ערביות, איראן וטורקיה, שבעבר היו ידידות של ישראל במאבקה נגד מדינות ערב, הפכו ברבות השנים לעוינות אותה (באופנים שונים) ושתייהן פועלות במרץ לבנות דומיננטיות אזורית. איראן מהווה איום קיומי משמעותי על ישראל הן בכוונותיה המוצהרות, הן במעשיה. טורקיה עוינת ומנהלת את הסכסוך עם ישראל בכלים אחרים, לא פחות מסוכנים לטווח ארוך, אך באופן הדורש מישראל הפעלת מדיניות וכלים אחרים (בעיקר במישור של תחרות אסטרטגית וניהול סכסוכים משולב בהרתעה). לצידן, סעודיה, מדינה הקטנה ממדינות אלו פי שלושה באוכלוסייתה אך בעלת תמ"ג דומה לזה הטורקי,²³ עושה צעדים נמרצים לקראת שינויים כלכליים וחברתיים מהותיים וצועדת לכיוון ליברלי יותר; ימים יגידו עד כמה תצליח. מצרים, שהייתה בעבר מעצמה אזורית, עודנה כזו מבחינת כוחה הצבאי אך סובלת מבעיות כלכליות קשות, ונראה שהיא מאבדת את ההובלה בעולם הערבי הסוני לטובת ערב הסעודית.

הסביבה האזורית, אם כן, מציבה בפני ישראל סיכונים ותחרות ולצידם גם הזדמנויות לבריתות והסכמים ולניהול סכסוך מתוחכם. בעבר חברה ישראל למדינות מוסלמיות כמו איראן וטורקיה כנגד מדינות ערב, ואילו כיום חלק ממדינות ערב הן אלו שחברות אליה בקשרים כאלו ואחרים. מערכות היחסים והיריבויות באזור עוד ישתנו וישראל תידרש לשנות את מדיניותה בהתאם ליריבויות אזוריות אלו - וגם בהתאם לאינטרסים של המערב ובראשו ארה"ב.

במקביל להיווצרות התחרות על ההגמוניה האזורית, אנו עדים להעמקת תהליך הפיכתן של מדינות באזור למדינות כושלות, כלומר כאלו שהשלטון המרכזי בהן נחלש מאוד. זהו המצב בעיראק, תימן, סוריה ולבנון וחשש מסוים קיים גם לגבי עתיד ירדן. מדינות כושלות הן כר פורה להתפתחותם של כוחות קיצוניים שעומדים לרשותם משאבי מדינה (פיזיים ודיפלומטיים). אלו כוחות שחלקם עוינים מאוד את ישראל וקשה מאוד להרתיע אותם בכלים המרתיעים מדינות. דברים אלו נכונים בייחוד לכוחות דתיים קיצוניים.

לכך יש להוסיף את הסכסוך עם הפלסטינים ואת עובדת קיומם של הרשות הפלסטינית ביו"ש כרשות סמי־מדינתית כושלת ואת שלטון חמאס ברצועת עזה כמעין ישות סמי־מדינתית

23 לפי אתר סטטיסטה (Statista.com), התמ"ג של טורקיה וערב הסעודית ב־2023 עמד על כ־1.1 טריליון דולר.

הסביבה המורכבת יוצרת הזדמנות לישראל ומאפשרת לה לאמץ גישה חדשה: סמי-מעצמה אזורית

כושלת. אלו גורמים מאיימים שלא התקיימו עם קום המדינה, כאשר נוסחה תפיסת הביטחון ההיסטורית המקורית.

לסיכום, הסביבה המורכבת יוצרת הזדמנות לישראל ומאפשרת לה לאמץ גישה חדשה, מעין "שריר" חדש שהיא איננה מורגלת בו: סמי-מעצמה אזורית שמכוננת בריתות, חותמת על הסכמי שיתוף פעולה, מסייעת לאחרים, בונה שלוחים ומעורבת בסכסוכים אזוריים באופן מקיף הרבה יותר מכפי שנהגה עד כה. בהתאם, היא נדרשת ליצור נכסים מסוגים שונים שעליהם תוכל לשאת ולתת, מבחינה אזורית ומבחינה גלובלית, כחלק מהמאבק והתחרות האזוריים וגם בפרספקטיבה גלובלית. אך גישה כזו מחייבת את ישראל להמשיך ולבנות מחדש את היציבה הביטחונית שלה - שהתערערה במידה מסוימת ב-7 באוקטובר ונתונה במסע שיקום במהלך השנה האחרונה - כיציבה שהיא עליונה על הסביבה ואטרקטיבית וכמשענת אמיתית לשותפותיה או לארגונים שבהם היא תומכת.

4. השינוי בסביבה הטכנולוגית הגלובלית ומשמעויותיו

השינוי המקיף בטכנולוגיה, זו הרלבנטית למעשה הצבאי, מאפשר כיום לפגוע באופן רחב ומדויק במטרות רבות. כשהדברים נוגעים למדינה כמו ישראל - מדינה קטנה מאוד בשטחה ובעלת מספר קטן יחסית של תשתיות קריטיות - זוהי יכולת היזק שלא הייתה כמוה בעשורים הראשונים לקיום המדינה. כשמביאים בחשבון את הכמויות הגדולות של יכולות אלו ואת העובדה שהן מצויות בידי ארגונים קטנים ולא רק בידי מעצמות, נגלה לפנינו סיכון שלא הכרנו בעבר.

על כן נכון להניח את עקרון מניעתו של בניין כוח בעל יכולת היזק גבוהה (ולא רק גרעיני) כעיקרון ראשון במעלה. כלומר ישראל נדרשת לנסות - בכל זירה - למנוע מראש את בניין הכוח של האויב, באמצעות כלים מדיניים, כלכליים, חשאיים וגם צבאיים. כמובן עליה לעשות זאת בהתאם למחיר הפעולה (על כל היבטיו, צבאיים ומדיניים כאחד) ובהתחשב בלגיטימציה הפנימית והחיצונית לפעולות השונות - למול הנזק הגלום בבניין כוח עוין שכזה אם יתממש.²⁴ כמו כן מומלץ לנסות ולהרתיע את אויבי המדינה משימוש בנשק כזה באמצעות בניית יכולת לגרימת נזק גדול הרבה יותר. הרתעה ממין זה רלבנטית בעיקר כלפי מדינות ופחות מול ארגוני טרור. בין כך ובין כך היא דורשת התעצמות ניכרת.

האם השינויים הטכנולוגיים עומדים לנו לרועץ בלבד ואינם פועלים גם לטובתנו? נהפוך הוא. האפשרויות הטכנולוגיות החדשות טומנות בחובן יתרונות רבים למדינה מוטת טכנולוגיה כמו ישראל, והן מאפשרות לה לפתח יכולות מסוגים חדשים. אך כדי לנצל את ההזדמנות הטכנולוגית טוב יותר מהאויב, נדרשת מערכת הביטחון לשנות כמה מאפיינים

24 מודל בסיסי להערכת כדאיות המניעה וקבלת החלטות לגביה נבנה במסמך של מתניה, א. ובכרך, מ. (2023), "מניעה אסטרטגית כ'רגל חמישית' בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל", עדכן אסטרטגי - פרסום מחקרי מיוחד, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS.

בהתנהלותה בתחום המו"פ והייצור. מערכת הביטחון בישראל - כמו כל מערכת טכנולוגית צבאית ממוסדת רצינית, ובייחוד בהשוואה למערכות של אויבי ישראל ואיראן בראשם - היא איטית יחסית ויקרה קמעה. לעיתים היא מתמקדת בהצטיידות בציוד איכותי ויקר בהיקפים קטנים - ולא בהצטיידות בכמות רבה של ציוד פחות איכותי אך זול. לכן, ובדומה לצבאות ממוסדים רבים אחרים, צה"ל חשוף לבעיה ב"כמות של האיכות".

אם כן, כדי לממש ולמצות היטב את היתרון הטכנולוגי האינהרנטי של ישראל, נדרש להגביר ולהרחיב את המרכיב הטכנולוגי-צבאי, להקפיד על שילוב דוקטרינות מתאימות לטכנולוגיות חדשות ולחולל שינוי בבניין הכוח כך שינוהל בקצב מהיר יותר - כדי שיהיה אפקטיבי בעידן של התקדמות טכנולוגית מהירה ביותר - ולבסוף להקים יכולות מסוגים חדשים.

במיוחד יש להגדיל את ההצטיידות ב"כמות של איכות", כלומר לבנות מלאי משמעותי של החימוש האיכותי על מנת למצות את היתרון הטכנולוגי במהלך מלחמה עד תום; לפתח טכנולוגיות חדשניות לשם בניית יכולת לניהול מלחמה מסוג חדש ואחר, ככל שנידרש לכך, גם במרחק רב של אלפי קילומטרים (ולא רק כמבצע בודד); לפתח יכולות ל"שימוש המוני" במערכות זולות וזעירות, שעומדות לשנות את שדה הקרב, באמצעות "יבוא" של טכנולוגיות אזוריות דיגיטליות מתקדמות שניתן להסב אותן במהירות ובזול לצרכים צבאיים;²⁵ ולדעת להתאים טכנולוגיות קיימות במהירות לצורך מתהווה (Quick and Dirty).

25 "שימוש המוני" הוא שימוש בכמות גדולה מאוד של חימושים או אמצעים, כך שהכמות היא שיוצרת את האפקט הצבאי הנדרש. לדוגמה: שימוש המוני ברחפנים לאחיזה באזור שלם, כך שאין משמעות לרחפן הבודד או לאיבודו אלא לכמות הגדולה שלהם. להעמקה בנושא אמל"ח דיגיטלי שישנה את שדה הקרב ראו מתניה, א. וברקמן, א. (2024), "אמל"ח דיגיטלי: הפוטנציאל של הפלטפורמות הדיגיטליות הגלובליות לשיבוש שדה הקרב המודרני", אוויר וביטחון, 1, עמ' 71-82.

ד. תפיסת ביטחון חדשה לישראל

1. חמשת עקרונות היסוד התפיסתיים

להלן חמשת עקרונות היסוד הרעיוניים המשמשים בתפיסה החדשה המוצעת כאן. הם נובעים משילוב של השינויים בהנחות היסוד של תפיסת הביטחון (ההתעצמות הכלכלית מבוססת הטכנולוגיה של ישראל), השינויים בסביבות האסטרטגיות, הגלובליות והאזוריות, העומדים ביסוד השתנות האיומים ואופיים, וכן השינוי בסביבה הטכנולוגית הגלובלית. יחד הם מאפשרים לישראל - ואף מחייבים אותה - לפעול לא רק באמצעות הפעלת כוח צבאי אלא גם ובעיקר באמצעות שימוש במנגנוני העוצמה שבנתה במהלך השנים. כל אחד מעקרונות אלו עומד בפני עצמו ויחד הם יוצרים מכלול שלם ואחוד.

ראשיתם של חמשת העקרונות הללו ב־ (1) מניעה - עקרון יסוד שעניינו מניעת היווצרותו של איום; (2) המשכם בכפייה "עצבנית" - עקרון יסוד העשוי מתנועה מתמדת בין הרתעה ואכיפה; (3) לאחרי שני עקרונות אלו שעניינם הסרת איום, בבחינת "סור מרע", באה ראייה סמי־מעצמתית - שעניינה ביסוס היתרון האסטרטגי באמצעות כינון בריתות וניהול סכסוכים מושכל, כחלק מתחרות אזורית ומכוח עוצמותיה הייחודיות של ישראל. (4) אם כל העקרונות הללו אינם משיגים את מטרתם ועל ישראל נכפית מלחמה, נדרשת יכולת הכרעה מהירה ויכולת לנהל מלחמה ארוכה. (5) ולבסוף, מה שעוטף את כל ארבעת העקרונות ומתפקד איתם בהדדיות הוא ההישענות על מעצמה, ארה"ב - משום שבעולמנו, מדינה אינה יכולה לשרוד אם אינה מעצמה או חלק מברית (בפרט מדינה מאוימת בלב אזור עוין ולו בחלקו).

ומכאן לפירוט הדברים.

עקרון יסוד 1: מניעה של בניין כוח מסוכן אצל האויב

עקרון יסוד ראשון בתפיסה החדשה הוא בניין כוח שעלול לסכן באופן משמעותי את מדינת ישראל

עקרון יסוד ראשון בתפיסה החדשה הוא מניעה (Prevention) של בניין כוח שעלול לסכן באופן משמעותי את מדינת ישראל: יכולת גרעינית ואמצעים קונבנציונליים בעלי פוטנציאל נזק גבוה. עיקרון זה נובע ראשית מהשתנות הסביבה הטכנולוגית ומהעלייה ביכולת ההיזק של ארגונים סמי־מדינתיים המגובים במעצמות אזוריות רוויזיוניסטיות. הוא נובע גם מהעובדה שהרתעה אינה רלבנטית מול חלק מהארגונים הללו ודומיהם. בהתאם, מניעת כוח מסוכן כזה היא עיקרון ראשון בתפיסת הביטחון משום שיש לנקוט אותה הרבה לפני שהאיומים ממומשים. יש להדגיש שמניעה אינה מכה מקדימה או מלחמת־מנע (Pre-emption), כלומר היא אינה מיועדת להכות באויב בטרם הוא מכה בנו, אלא לפעול זמן רב קודם לכן - לשם מניעת בניין הכוח שלו.

יש להוסיף כי המניעה האמורה נוגעת גם לאיומים אסטרטגיים שאינם בהכרח צבאיים, כגון איומים מדיניים, במיוחד אלו הקשורים

לדה-לגטימציה עקבית כנגד ישראל על ידי מנגנונים בינלאומיים ואחרים, או תדמיתיים (לדוגמה, כאשר ספינה טורקית מנסה לפרוץ את מצור על רצועת עזה, מוטב למנוע את עצם הגעתה מאשר להתמודד איתה כשהיא מגיעה לגבולות ישראל). המניעה משתמשת בכלים מגוונים החל מכלים מדיניים, המשך בכלכליים, משפטיים וחשאיים וכלה בכלים צבאיים, לפי הצורך. ההחלטה על מניעה צריכה להתקבל לפי "עלות" השימוש בה והלגיטימציה להפעיל אותה ובהתאם לנזק האפשרי הגלום בה והסיכוי שיתממש. ברור שלא תמיד ניתן לנקוט במניעה וגם לא תמיד היא אפשרית או כדאית.²⁶

הצעה זו אינה מתעלמת מהפרשנויות השונות של אמנת האו"ם, אמנות אחרות והמשפט הבינלאומי הנוהג בהקשר מכת-מנוע ומניעה כחלק מ"הגנה עצמית". הגנה עצמית היא זכות טבעית המאפשרת לכל מדינה להשתמש בכוח כדי למנוע מתקפה חמושה עליה ("עד לנקיטת האמצעים הדרושים מצד מועצת הביטחון לשמירה על השלום", מתוך סעיף 51 באמנת האו"ם). פרשנויות של סעיף 51 באמנת האו"ם (וכן של אמנות נוספות ושל המשפט הבינלאומי המנהגי) נעות מלגיטימציה להגנה עצמית כנגד תוקפנות רק משעה שתוקפנות זו מתרחשת או בסמוך אליה, דרך תקיפת-מנוע של התוקף עוד בשלב ההכנות שלו וכלה בהשמדת יכולותיו עוד קודם לכן. כמה מוקדם ניתן לתקוף והאם כוונתנו למניעה של בניין כוח עוד בראשיתו או רק של יכולת שעומדת להתממש? לא ניכנס כאן לעומק הנושא, אך נציין שאכן ככל שהמניעה מוקדמת יותר, כך היא עומדת במתח רב יותר עם המשפט הבינלאומי הנוהג בנושא ועם הלגיטימציה לפעולה כזו,²⁷ בוודאי כשישראל היא התוקפת ולא מעצמות או בריתות כמו נאט"ו. מאידך גיסא, מניעה ממין זה איננה בלתי אפשרית, כפי שהוכח כבר על ידי ישראל במספר מקרים.²⁸ במיוחד יש לציין את התגובה האמריקנית לפיגועי 9.11 והאופן שבו פירשו האמריקנים את עקרון המניעה כעיקרון נוסף להרתעה ולהגנה - הן במאמרים והן בדוקטרינת הביטחון הלאומי עצמה. פרשנות זו התייחסה למניעה לא רק כאפשרית אלא כמחויבת,²⁹ ועובדה זו שינתה רבות מהמוסכמות בנושא. אכן, אין ספק שפעולה תוקפנית (חמושה) כנגד בניין כוח חייבת להתחשב במידת ההצדקה והלגיטימציה הנתונה למעשים אלו.

26 כפי שצוין קודם לכן, להעמקה בנושא ניתן לקרוא את נייר היסוד בנושא מניעה ובכלל זה מודל לקבלת החלטות וניתוח מקרי בוחן: מתניה, א. ובכרך, מ. (2023), "מניעה אסטרטגית כ'רגל חמישית' בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל", עדכן אסטרטגי - פרסום מחקרי מיוחד, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS.

27 להעמקה בנושא מומלץ לקרוא את מאמרו המצוין של אודומבו, א. ס. (2013), "איומים ביטחוניים חדשים, שימוש חד צדדי בכוח והסדר המשפטי הבינלאומי", צבא ואסטרטגיה, 5(3), עמ' 95-110.

28 חלק מהמקרים נותחו כאמור אצל מתניה, א. ובכרך, מ. (2023), "מניעה אסטרטגית כ'רגל חמישית' בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל", עדכן אסטרטגי - פרסום מחקרי מיוחד, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS.

29 Bush, G. W. (2002), "The National Security Strategy of the United States of America". The White House, September 17, 2002.

עקרון יסוד 2: כפייה "עצבנית" ולא פרופורציונית באמצעות תנועה מתמדת בין הרתעה ואכיפה

על פניו, הרתעה היא החזון האולטימטיבי, זו שמונעת מלחמות מראש, מחמת הפחד המשתק של האויב מתגובתנו. הרתעה גרעינית נוצרה בעיקרה כדי למנוע מלחמות גרעיניות (ובהתאם נבנו סביבה אינספור תיאוריות והתנהגויות קשורות: יכולת מכה שנייה, שרידות מערכים, השמדה הדדית מובטחת ועוד), אך הרתעה קונבנציונלית - במיוחד מול "שחקנים" עיקשים (ופונדמנטליסטים בפרט), שאינם מפחדים להיפגע או שמאמינים בניצחונם - היא חמקמקה ביותר. ההיסטוריה העולמית וההיסטוריה הישראלית מוכיחות זאת שוב ושוב.

לנוכח מציאות זו יש לעבור מתפיסת הרתעה לתפיסת כפייה. לכפייה (Coercion) שני מרכיבים: הרתעה (Deterrence), שהיא מניעת התנהגות עוינת באמצעות איום ונכונות לענישה ("אל תעשה");³⁰ ואכיפה (Compellence) שהיא פעולה כנגד האויב כדי שיפסיק התנהגות עוינת ("תפסיק לעשות").³¹ הרתעה ואכיפה יוצרות את הכפייה, המנסה למנוע מלחמה באמצעות איום בגביית מחיר כבד (הרתעה) או שיקום ההרתעה באמצעות מימוש גביית אותו מחיר כבד (אכיפה) תוך כדי תנועה מתמדת בין שתיהן.

אם כן, כדי שהכפייה תהיה אפקטיבית, יש לבנות במקביל את האיום בענישה ואת היכולת - והכוונה המלאה! - לממש את הענישה. נדרש גם לכוון את הענישה ל"בטן הרכה" של האויב, כלומר למה שיקר בעיניו, למה שהוא איננו מוכן לסכן. כידוע לנו, מה שעשוי להרתיע אויב אחד אינו מרתיע בהכרח את משנהו. לעיתים, מה שהרתיע אויב פלוני בזמן מסוים, אינו מרתיע אותו בזמן אחר. בהתאם, יש להתאים באופן תדיר את הכפייה כולה לאויב ולזמן.

בהסתמך על מחקרים ועל הניסיון המצטבר במזה"ת, אנו מציעים שעקרון היסוד השני בתפיסת הביטחון של ישראל יהיה כפייה "עצבנית" ולא פרופורציונית, כלומר ישראל תהפוך משחקן מאיים - אך-מכיל לשחקן אשר מגיב באופן קשה על כל פגיעה ולו הקטנה ביותר.

מדוע "עצבנית"? משום שפעמים רבות כאשר ההרתעה "נשברת", היא איננה קורסת בבת אחת למצב מלחמה אלא מתחילה במימוש של איום קטן, במשורה. לעיתים האויב מבקש לבחון את גבולות הצד השני או

ליצור סטטוס-קוו חדש בהיעדר תגובה. לעיתים הוא נוקט צעדים שהם חלק מאיום גדול יותר שהולך ונבנה, כהרתעה או כ"הרגלה". על כל זאת ועוד משיבה הכפייה המיידית: היא מונעת "הרגלה" למצב אחר או שינוי הסטטוס-קוו. אין הכוונה שחייבים להגיב. לעיתים

**אנו מציעים
שעקרון
היסוד השני
יהיה כפייה
"עצבנית"
ולא
פרופורציונית**

30 הרתעה יכולה להיות הרתעה באמצעות ענישה (Deterrence by Punishment), או הרתעה באמצעות מניעה/הגנה (Deterrence by Denial). אנו מכוונים לשילוב של שתיהן, אך מתמקדים בראשונה למען הפשטות.

31 אנו מפנים למונחים באנגלית משום שתרגומם לעברית איננו מבהיר היטב את ההבדלים.

ניתן גם לאיים לגבי ההמשך, אך חשוב לממש את האיום בענישה ללא שהות ארוכה וללא הכלה.

מדוע לא פרופורציונית? המונח "פרופורציוני" הומצא בידי מי שאינם מבינים את מהות הכפייה. כפייה אינה רלבנטית אם האויב יודע שייענה בתגובה מדודה, פחות או יותר, כאשר יפעל באופן מדוד. במקרה כזה אין כל משמעות לכפייה כולה והיא עלולה לדרדר את המצב להסלמה לא צפויה. רק פחד ממשי שכל מימוש קטן של איום ייענה במכה לא פרופורציונית הוא שיחזק את ההרתעה.

מעצם טבעה, מתמודדת הכפייה עם מציאות שבה לאויב כבר עומדת היכולת לפעול נגדנו (כלומר עיקרון יסוד 1 נכשל: לא מנענו את בניין הכוח). לעיתים פועלת הכפייה בכלים דומים לאלו של המניעה, אך זאת מתוך כוונה אסטרטגית שונה.

עקרון יסוד 3: ניהול מאבק ותחרות אזוריים בראייה סמי-מעצמתית

בעוד שני העקרונות הראשונים מכוונים למניעת קיומו של איום (עיקרון יסוד 1) או למניעת התמשותו (עקרון יסוד 2), העיקרון השלישי מכוון לשימור יתרונה האסטרטגי של ישראל באזור - באמצעות התנהגות סמי-מעצמתית (אזורית). מהותו של עיקרון זה היא רתימת עוצמתה של ישראל באזור לצורך שימור יתרונה האסטרטגי על מתחרותיה: הן באמצעות בריתות זמניות ומקומיות והן באמצעות כרסום ביכולת של מתחרותיה להיבנות ולאיים עליה. כל זאת תוך הימנעות ממלחמה.

ישראל פסעה בכיוונים כאלו בעבר - ובדרך כלל עשתה זאת באמצעות הסכמים (הסכמי אברהם כדוגמה) ומיעטה להשתמש בשיטות אחרות, הגם שסייעה לעיתים לאויבי אויביה (הכורדים בעיראק כדוגמה). אכן, ישראל מעולם לא גיבשה אסטרטגיה שלמה של פעולה בכל החזיתות, כמעצמה מקומית המנצלת את כוחה ומתנהלת כדי לבנות קואליציות מגוונות, להפעיל שלוחים, להעביר מסרים ואיתותים אזוריים וכדו'.

ההתעצמות הכלכלית, הצבאית והטכנולוגית של מדינת ישראל מאפשרת שינוי חשיבתי כזה: בניית "רגל" משמעותית העוסקת בהקרנת עוצמה וביצירת נכסים מדיניים וביטחוניים ומיקוח עליהם - "לקחת וגם לתת". בכלל "רגל" מדינית זו: יצירה של שיתופי פעולה משתנים, ניהול סכסוכים מרוחקים, חבירה לאויבים של אויבים ותמיכה צבאית

בהתאם לנסיבות. מובן שאת כל הצעדים הללו יש לבצע בראייה כוללת ומתוך פרספקטיבה גלובלית ואזורית. "תכלול" שכזה נדרש בייחוד אל מול המעצמות האזוריות, שלכל אחת מהן "בטן רכה" במקומות אחרים: כלכליים, דיפלומטיים ולעיתים גם צבאיים.

**ההתעצמות
של מדינת
ישראל
מאפשרת
בניית "רגל"
משמעותית
העוסקת
בהקרנת
עוצמה
וביצירת
נכסים
מדיניים
וביטחוניים
ומיקוח עליהם**

**נדרש צבא
עוצמתי
שיכול להכריע
במהירות כל
כוח אויב,
להילחם לאורך
זמן ולגבות
מהאויב מחיר
כואב**

שלושת עקרונות היסוד שנמנו עד כה נובעים מהשתנות הסביבה האזורית והסביבה הטכנולוגית הגלובלית והם מתבססים על העוצמות שבנתה ישראל לאורך השנים. הם אמורים לצמצם את היתכנותה של מלחמה מלאה (פעולות שהן חלק מביסוס ההרתעה באמצעות כפייה אמורות להישאר בדרך כלל מתחת לסף מלחמה מלאה) ולבסס את יציבתה העוצמתית של ישראל באזור. העיקרון הרביעי מתייחס למצב שבו חרף כל הנ"ל האויב פותח במלחמה. במצב כזה נדרש צבא עוצמתי שיכול להכריע במהירות כל כוח אויב, להילחם לאורך זמן ולגבות מהאויב מחיר כואב שישקם את ההרתעה. נפרט עתה את ארבעת המרכיבים דגשים של עיקרון יסוד זה.

(א) עוצמה צבאית - כוחות הצבא צריכים להיבנות ולהיות מתוחזקים

גם בשנות שקט ארוכות ולעמוד הכן לתקופה שבה יידרשו להילחם בעצימות מרבית בכל זירה ובכל מרחק ולהכריע כל אויב. כדי שכוחות הצבא יהיו מוכנים להכרעה בכל הזירות, סמוכות גבול וגם אלו שרחוקות ממנו אלפי קילומטרים, נדרשת התעצמות ניכרת ברבדים שונים (יבשה, חימושים ארוכי טווח בהיקף גדול, כוחות מיוחדים ועוד).

(ב) הכרעה מהירה - כוחות הצבא יהיו מסוגלים להשמיד את כל איומי האויב במהירות, לזמן ארוך (כלומר באופן שידרוש שיקום של שנים רבות) וככל האפשר - בהתאם לאויב ולהזדמנות - לגרום לו לבקש הפסקת אש מבלי שיוכל לחדש את פעולתו המלחמתית.

(ג) לחימה לאורך זמן - בחלק מהזירות, הכרעה רגילה עלולה שלא להספיק ונדרשת לצידה גם יכולת לחימה לאורך זמן (התשה). דרישה זו נכונה בייחוד למלחמה כנגד אויב סמי־מדינתי או ארגוני טרור, שלהם פוזיציה אנטי־שבירה - כלומר יכולת ההשתקמות שלהם מהירה ומביאה ליכולות טובות מאלו שהיו להם בתחילה (בזכות הטכנולוגיה ההולכת ומתקדמת) - לבל ייבנה מולנו מחדש כוח אימתני יותר. דרישה כזו משליכה על אופן בניין הכוח של צה"ל ועל פעולות הדרג המדיני כדי שמלחמת התשה כזו לא תגבה מחירים כבדים מהמדינה.

בכך, יש לציין, מאמר זה מציע סטייה מהתפיסה הרווחת ההיסטורית ומהתרבות האסטרטגית שפשתה בקרב הממסד המדיני־ביטחוני, שמהותה היא סבבים וביניהם שקט (למעט ביטחון שוטף). הצורך בהתשה עוקבת־הכרעה נובע כאמור מעלייתם של אותם ארגוני טרור וארגונים סמי־מדינתיים כאיום משמעותי על ישראל. היכולת להתיש אותם לאחר שהושגה הכרעה נובעת מהעוצמה שבנתה ישראל במהלך העשורים האחרונים. הכרעה זו מאפשרת לישראל סוג של מלחמות התשה כל עוד הן מצויות ברובד הנמוך של המלחמה לאחר שהושגה הכרעה, בייחוד מול אויבים שהם קטנים במידה ניכרת מישראל, בגודלם וביכולותיהם. בכך שונים אויבים אלו ממדינות ערב הגדולות שאותן לא יכלה ישראל בעבר - ולא יכולה גם כיום - לנצח ניצחון מלא. אם כן, מול מדינות אלו נדרשת ישראל גם כיום לתפיסה הבן־גוריוניסטית הקלאסית של הכרעה מקומית מתוך ציפייה והתכוננות לסבב הבא.

(ד) גביית מחיר כואב - ולבסוף מרכיב המחיר הכואב שישראל נדרשת לגבות מאויביה כדי לשקם את הרתעתה. על ישראל לאמץ סוגי הכרעה שונים בהתאם לאופי האויב והמחיר שהוא איננו יכול לעמוד בו. יש מאויביה של מדינת ישראל שרגישים לאובדן יכולות צבאיות ואילו אחרים מוטרדים יותר מכול ממציאות שבה שטחם הופך למרחב ביטחון. אחרים רגישים לתנודות בכלכלה, ליציבות משטרם, וכך הלאה - והדברים משתנים כאמור על פני זמן ועל פי הזירות השונות.

עקרון יסוד 5: הישענות על מעצמה - ארה"ב

עקרון היסוד החמישי הישענות על ארה"ב

עקרון היסוד החמישי של תפיסת הביטחון המוצעת כאן הוא הישענות על ארה"ב. עיקרון זה חיוני במיוחד עבור מדינה כמו מדינת ישראל - שאינה חלק מברית טבעית (כגון האיחוד האירופי), שאינה מעצמה בינונית ואשר ממוקמת בסביבה עוינת רבת משתתפים ומעצמות אזוריות.

כל אחת מהמדינות המתיירות להיות מעצמות אזוריות בסביבתנו גדולות פי כמה וכמה מישראל, בשטחן ובאוכלוסייתן.³² בנוסף, ישראל אינה "חביבת" העולם והיא נזקקת לעיתים לווטו במועצת הביטחון של האו"ם. במילים אחרות, לישראל אין אפשרות להתנהל כמדינה "לבדד תשכון" והיא זקוקה למשענת מעצמתית איתנה, בעיקר בצד המדיני.

צורך זה מתחדד לנוכח סביבה גלובלית שהחיכוך בה מתגבר ולנוכח הסביבה האזורית הלא-אוהדת שבתוכה שוכנת ישראל. הבחירה הטבעית והיחידה האפשרית - מבחינת ערכים וקשר - היא ארה"ב.

ההישענות על מעצמה היא עקרון יסוד אשר משלים את ארבעת העקרונות הראשונים. ישראל נזקקת להישענות על ארה"ב בכל אחד מהעקרונות הללו בדגשים שונים: ללגיטימציה ולסיוע במניעה ובכפייה (עקרונות 1-2); לניהול מוצלח של התחרות (עיקרון 3), שהרי חלק מהעוצמה הישראלית הוא הקשר עם ארה"ב; ולסיוע וללגיטימציה בעת מהלך מלחמתי הכרעתי (עיקרון 4). עם זאת, ככל שייקטנו ממדי התלות בארה"ב (עצמאות חימושית כדוגמה) וייבנו הנכסיות והעוצמה הישראליות, בעיקר עוצמה כלכלית מבוססת טכנולוגיה וקשרים מדיניים, ביטחוניים וכלכליים עמוקים עם מדינות נוספות בעולם - כמובן, לא כתחליף לקשר עם המעצמה אלא כתוספת וכתמיכה - כך מערכת היחסים עם ארה"ב תהיה בריאה ומאפשרת יותר וחסונה מפני שינויים ממשליים וחברתיים המתחוללים בה.

2. עקרונות יסוד תפיסתיים שיש להסיר

מנינו עד עתה חמישה עקרונות יסוד רעיוניים הבונים יחד את התפיסה החדשה המוצעת כאן. במקביל, נדרש להסיר כמה מעקרונות היסוד ששימשו בתפיסת הביטחון ההיסטורית.

32 שטחה של טורקיה גדול מישראל פי 40, של איראן פי 80 ושל ערב הסעודית פי 100. אוכלוסייתה של ערב הסעודית גדולה מישראל פי 4, של איראן וטורקיה פי 8 ושל מצרים פי 11.

כפי שיובהר, אין הכוונה לבטל כליל עקרונות אלו, אלא להעמידם במקומם הראוי: כחלק מאסטרטגיה צבאית ולא כעקרונות יסוד של התפיסה.

עקרון יסוד שיש להסיר: התרעה למלחמה

**ההתרעה
עתידה
להיכשל לא
משום שלא
ניתן לעיתים
להתריע על
מלחמה,
אלא משום
שאי אפשר
להבטיח
התרעה על
מלחמה
בהפתעה**

כפי שהוסבר בראשית דברינו, התרעה למלחמה היא מעקרונות היסוד של התפיסה ההיסטורית, "רגל" תפיסתית הנובעת מהצורך לגייס את חיילי המילואים - המהווים את כוח המחץ של צה"ל - במהירות ולפני פתיחת המלחמה. הגיוס המהיר נדרש כדי שהמלחמה לא תתנהל בתוך שטחי ישראל אלא בשטח האויב, עקב שטחה הקטן של ישראל וקרבתם של מרכזי האוכלוסייה והתשתית שלה לגבול.

ההתרעה כשלה במבחנים העליונים שעמדו בפניה, במלחמת יום הכיפורים ובאסון ה-7 באוקטובר, וסביר להניח שתיכשל גם בעתיד. ההתרעה עתידה להיכשל לא משום שלא ניתן לעיתים להתריע על מלחמה, אלא משום שאי אפשר להבטיח התרעה על מלחמה בהפתעה - בייחוד כאשר ההפתעה היא מהות התכנון של אויב. אויב המעוניין להפתיע יכול להצליח בכך לפעמים, משום שההפתעה היא נקודה של אי-רציפות בהערכה ומטבעה כמעט שאיננה ניתנת לניבוי בהתייחס לתקופה שקדמה לה, הגם שניתן להסבירה בדיעבד.

לא רק שההישענות על התרעה לא הוכיחה את עצמה, אלא שבדיעבד היא עמדה לנו לרועץ - משום שהיערכותנו של צה"ל להגנה נשענה על ההתרעה. לכן, ובמיוחד כדי שלא יתרחש כשל אסטרטגי גדול אף מאלו

שאיננו לנו עקב היעדרה של ההתרעה, יש לצאת מתוך ההנחה שגם בעתיד תיתכן הפתעה בממד כלשהו: ביבשה, באוויר או בים, ואולי גם בסייבר, ובכל זירת עימות. בהתאם, על צה"ל להיבנות כך שניתן יהיה לבלום כל אויב גם בהפתעה, באמצעות שלושה כלים מרכזיים: פירוז, מוכנות מינימלית לבלימה ובניין כוח חדשני ואחר להיערכות לתגובה מיידית.³³ היערכות כזו אינה מבטלת את חשיבותה של התרעה כיעד של אמ"ן, אך היא מסירה אותה מבסיס בניין הכוח של הצבא והיערכותו. הדבר אפשרי.

נעיר בזהירות כי נראה שתפיסת מוגבלותה של ההתרעה לא נעלמה גם מעיני אחד מאבות המודיעין של צה"ל, יהושפט הרכבי. הלה עמד על מגבלותיה העקרוניות ולכן ראה את תפקיד המודיעין בתחום החיזוי כמי שמטרתו להקטין את רמת חוסר הוודאות עבור הקברניט, אך ללא יומרה להיות "שירות נבואות".³⁴ במילים אחרות: אמ"ן יכול וצריך לחקור

33 אין כאן המקום לדון בשיטות להתארגנות מסוג אחר, אך נזכיר כמה מהן לצורך הדיון: ארגון המילואים בחלקם על יסוד אזורי מגורים לצורך התארגנות מיידית; שמירת ציוד אישי מלא בבתי חיילי המילואים; שילוב של יכולות של חיל האוויר עם כוחות מיוחדים כנונות מלאה ומיידית באופן קבוע, לפעולה בכל זירת לחימה בהתרעה כמעט אפסית ועוד.

34 מתוך סימן טוב, ד. והרשקוביץ, ש. (2013), "אמ"ן יוצא לאור - העשור הראשון לאגף המודיעין בצה"ל", הוצאת מערכות ואמ"ן - המכון לחקר המודיעין, ישראל, עמ' 109.

את יכולות האויב וכוונותיו ולנסות לתת התרעה, אסטרטגית ואופרטיבית, אך עלינו להיות מודעים למוגבלותה של ההתרעה ולא להסתמך עליה במוכנות צה"ל. ההתרעה היא תנא דמסייע בלבד.

עקרון יסוד שיש להסיר: התגוננות

בדומה להתרעה, גם "רגל" ההתגוננות היא חלק מאסטרטגיה צבאית ש"עלתה דרגה" והפכה לאחד מעקרונות היסוד של התפיסה. היא הוצעה לצורך התמודדות עם טילים ורקטות לאחר הטילים שנורו על ישראל במלחמת המפרץ הראשונה ולאחר מכן במלחמות ובעימותים נוספים שבהם נורו יותר ויותר טילים ורקטות על העורף הישראלי.³⁵ ואומנם ההגנה האווירית היא יכולת חשובה ביותר כחלק מזרוע אש שלה יכולות תקיפה והגנה; ולישראל היא חשובה במיוחד, מסיבות מגוונות, והיא אף מתקדמת בה מאוד ביחס למדינות אחרות. למרות זאת, כאמור, אין לראותה כעקרון יסוד של התפיסה, אלא כחלק - מהותי ואפילו קריטי - בבניין הכוח של צה"ל.

3. חמישה עקרונות יסוד בבניין הכוח

מלבד חמשת העקרונות התפיסתיים שנמנו לעיל, אנו מציעים שתפיסת הביטחון החדשה תכלול חמישה עקרונות יסוד הנוגעים לבניין הכוח ברמה האסטרטגית, עקרונות שצריכים להיות נר לרגלי כל בניין כוח עתידי של צה"ל ומערכת הביטחון כולה. עקרונות אלו אינם קשורים לטכנולוגיה ספציפית או להיבט זירתי מסוים, אלא נובעים מהסביבה האסטרטגית של ישראל והא-סימטריה שלה - הן זו שלרעתה (כמו אוכלוסייה וגודל וצורת שטח) והן זו לטובתה (כלכלה מוטת טכנולוגיה).

חמשת העקרונות הם: (6) התמדה ועדכון של מודל השירות על שלושת מרכיביו - שירות חובה ארוך, שירות קבע יוקרתי ושירות מילואים לצורכי חירום, מלחמה ואימון בלבד; (7) עצמאות חימושית כעוגן קריטי למרחב פעולה גדול יותר בעת מלחמה, עצמאות שעשויה גם להיות מכפיל כוח כלכלי; (8) השקעה מתמשכת וגוברת בעליונות טכנולוגית מבצעית, כלומר רתימה ומינוף של טכנולוגיית עילית ישראלית לצורכי הגנה וביטחון; (9) יתירות אסטרטגית לתשתיות ולמערכות חיוניות כהכרח למדינה שאינה גדולה ולכן אין לה יתירות טבעית מבוססת עומק פיזי ותשתיתי; (10) ולבסוף שרידות של תשתיות קריטיות, לנוכח הטכנולוגיה הגלובלית המתקדמת המאפשרת פגיעה קשה בנכסים באופן מדויק, במיוחד במדינה כישראל שתשתיותיה מרוכזות במרחב צר וקרוב יחסית לגבולותיה.

ומכאן לפירוט הדברים.

35 מרידור ד. ואלדדי, ר. (2018), "תפיסת הביטחון של ישראל - דו"ח הוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון (וועדת מרידור) ובחינתו בחלוקי עשור", מזכר 182, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS.

עקרון יסוד 6: התמדה והתאמה של מודל שירות החובה, הקבע והמילואים

המשך קיומו של מודל השירות חובה-קבע-מילואים תוך התאמתו לאופי החברה הישראלית

עקרון היסוד הראשון של בניין הכוח הוא המשך קיומו של מודל השירות חובה-קבע-מילואים תוך התאמתו לאופי החברה הישראלית המודרנית. יש לתת דגש על הכרחיותו של שירות חובה ארוך - הן מתוך רציונל הכמות (המיליציה), הרציונל שעמד ביסוד יצירתו של מודל זה, והן מתוך רציונל האיכות (גיוס העילית לשירות ארוך), שברבות השנים הפך לקריטי - לנוכח הצורך בעוד ועוד קצינים מעולים למערכים מבצעיים וטכנולוגיים, ובמיוחד טכנו-מבצעיים. כן יש לוודא שימוש מוגבל ומתוכנן בכוחות המילואים ולהגדיל את יוקרתו של שירות הקבע.

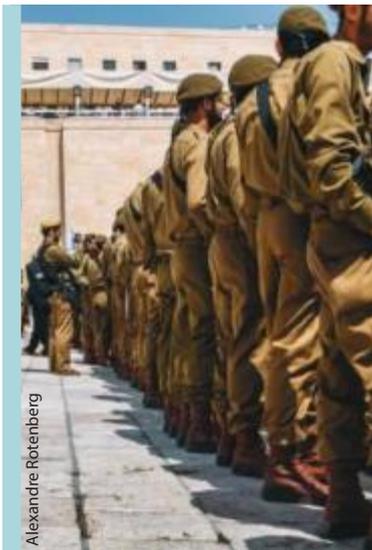
(א) שירות החובה. בעוד עם קום המדינה היבט הכמות היה הגורם העיקרי בבניית מודל הגיוס הראשוני כדי להזין את צבא המילואים ככוח המחץ של צה"ל, הרי שכיום שירות חובה ארוך קריטי גם לגיוס מצוינות לאורך זמן כדי לשמר מערכים מושתתי כוח אדם איכותי (ובייחוד כדי לשמר ולהגביר את העליונות המבצעית-טכנולוגית). זאת משום שהמספרים הנדרשים לצורכי צה"ל וגם לארגוני הביטחון האחרים גדולים במידה ניכרת ממה שעשוי להגיע באופן טבעי ללא גיוס חובה ארוך ושימוש במנגנוני ההסללה הטכנולוגיים והלימודים הקדם-צבאיים (כפי שגם משתקף בארגוני הביטחון האזרחיים והתעשייה הביטחונית). ניתוח אופי הלימודים והשירות גם מצביע על כך שכל קיצור של שירות החובה או ניסיון להפוך אותו לדיפרנציאלי יפגעו עד מהרה באיכותם של המערכים השונים.³⁶

(ב) שירות המילואים. כאשר אזרחים נקראים לשירות מילואים, נפגעת הכלכלה הישראלית באופן כפול: שירות מילואים עולה הון רב לקופת המדינה ובמקרים רבים פוגע בעסקים או החברות שבהם עובדים המשרתים. הקשיים הכרוכים בשירות מילואים לצד העובדה שהחברה הישראלית שואפת להיות חברה אזרחית ככל האפשר והיא

רגישה לאי-שוויון בשירות - מחייבים רגשות יתר לזימון של אנשי המילואים לשירות. בהתאם, יש למקד את שירות המילואים למלחמה ושעות חירום בלבד (ולאימון לתרחישים אלו) ולא לצורכי בט"ש או בניין כוח - וזאת באמצעות הגדלת הצבא הסדיר ומשמר הגבול.

(ג) שירות הקבע. צה"ל צריך לחזור ולהיות צבא ערכי ומצוין שהשירות בו לאורך זמן נחשב כיוקרתי וכתורם. רק כך יוכל צה"ל להיבנות כארגון מקצועי ומצוין - וגם מנצח. תנאי שכר ותנאים נלווים הם תוספת למרכיב זה ואינם תחליף לו. הנושא רחב מכדי להעמיק בו במסגרת זו, אך ביסודו מונחת הטענה שככל שצה"ל מנסה להתחרות עם המשק האזרחי בתנאים חומריים, הוא יישאר בדרך כלל מאחור - בייחוד כשהוא פונה

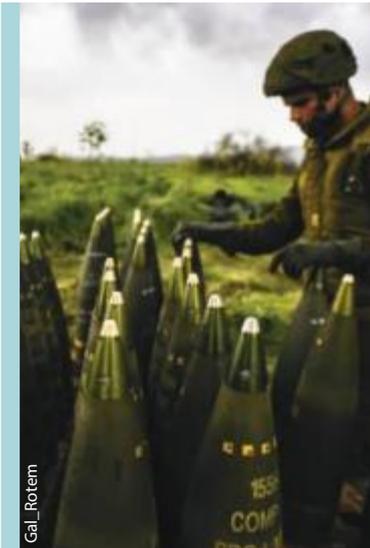
36 להעמקה בנושא זה ראו מתניה, א' (2022), "האבולוציה של שירות החובה בישראל: מבניין המיליציה לעמוד התווך של העליונות הצבאית-טכנולוגית", עדכן אסטרטגי, 25(2), עמ' 3-18.

Alexandre Rotenberg

לאוכלוסיות איכותיות שלהן חלופות טובות "בחוץ" - ורמתו תרד בהכרח. הבעיה איננה רק של צה"ל אלא של גופי ממשלה ושירות ציבורי בכלל, וגם של גופי ביטחון גדולים (להבדיל מיחידות קטנות ומיוחדות). רק שילוב של כמה היבטים ייחודיים לצה"ל כגון שליחות, קבלת אחריות גדולה בגיל צעיר, קידום מהיר, גמישות במסלולים ויכולת לצאת ולחזור לתפקידים, ולצד זאת תנאי שירות נוחים ומכילים, יאפשרו שיקום של בעיית ההישארות בקבע לאורך זמן.

עקרון יסוד 7: עצמאות חימושית

עצמאות חימושית היא דרישה אסטרטגית במהותה, הנובעת מהצורך להקטין את אחד ממנופי הלחץ המדיני על ישראל בעת מלחמה ולהגדיל באופן משמעותי את חופש הפעולה שלה. עצמאות כזו חיונית בסביבה הגלובלית, המערבית במיוחד, שאינה ששה, בלשון המעטה, לתמוך במהלכים התקפיים של ישראל. כפי שנוכחנו לדעת אך לאחרונה, מדינות רבות בעולם עשויות לצמצם ייצוא נשק (בכלל ו"נשק התקפי" בפרט) לאזורים מסוימים בזמנים מסוימים, והדברים נכונים במיוחד לישראל (אך לא רק לה). עצמאות כזו חיונית במיוחד בהינתן הנרטיב של אי-לגיטימציה לישראל ולפעילותה, תהליך שעשוי להתגבר בעתיד ואנו צפויים לחיות לצידו שנים רבות (ובין כך ובין כך אין "לבנות" על כך שהדבר ישתנה משום שמדובר בתהליך בנייה ארוך שנים והוא מעין תעודת ביטוח אסטרטגית). עצמאות חימושית כזו עשויה גם להיות מכפיל כוח כלכלי.

עצמאות חימושית חשובה גם בהקשר למנופי הלחץ האמריקניים, שבכללם צמצום או עצירה של אספקת חימוש. זהו אחד ממנופי הלחץ הקלים יותר למימוש - עקב היכולת לבצע אותו גם בשקט וללא חתימה פומבית (כמו למשל אי-הטלת וטו במועצת הביטחון), באופן חלקי ובאמצעות בירוקרטיה, וגם מחמת ההשלכות המיידיות שיש למגבלות שכאלו על יכולתה של ישראל להילחם. יש להדגיש שעצמאות חימושית היא מושג רחב המכיל גם רכיבים, חלפים, חומרים, דלקים וכדו'. היא לעולם אינה יכולה להיות שלמה ומוחלטת, אך בהחלט ניתן להתקרב לכך.³⁷

עקרון יסוד 8: עליונות טכנולוגית-מבצעית

עליונות טכנולוגית-מבצעית היא השילוב של טכנולוגיה מתקדמת ודוקטרינה צבאית רלבנטית להשגת יתרון מהותי בשדה הקרב. לשילוב זה, כתפיסה שלמה, חיוניות רבה בתפיסת הביטחון החדשה. ראשית, הוא מאפשר התגברות צבאית על האסימטריה

37 בהתאם להגדרה של עצמאות כזו באופן מינימלי. למשל: שני חימושים בלתי תלויים לכל מערך, תלות ברכש קומונלי בלבד, מלאים עד ליכולת ייצור עצמאית מוגנת וכדו'.

**עצמאות
חימושית
היא דרישה
אסטרטגית
חיונית
בסביבה
הגלובלית**

הכמותית בינינו לבין הסביבה העוינת, כלומר מאפשר להשיג הכרעה מוחצת בשדה הקרב (עיקרון 4). נוסף על כך, עיקרון זה הוא מרכיב אופרטיבי חשוב ביכולת המניעה (עיקרון 1) וביצירת תדמית העוצמה של ישראל, שהיא מהותית בעקרונות הכפייה וניהול תחרות ושיתופי פעולה סמי-מעצמתיים (עקרונות 2 ו-3). במבט רחב יותר, במישור הביטחון הלאומי של המדינה, עוצמתה הטכנולוגית-מדעית של ישראל היא אחד ממרכיבי העוצמה החשובים ביותר ביציבתה האסטרטגית הגלובלית, אם לא המוביל שבהם.

**עוצמתה
הטכנולוגית-
מדעית של
ישראל היא
אחד ממרכיבי
העוצמה
החשובים
ביותר
ביציבתה
האסטרטגית
הגלובלית, אם
לא המוביל
שבהם**

לעליונות טכנולוגית-מבצעית כמה מרכיבים. היא מורכבת מהיכולת לממש יתרון טכנולוגי באמצעות דוקטרינה צבאית רלבנטית, הן למימוש יתרון טכנולוגי באופן מצומצם למבצעים מיוחדים, והן למימוש רחב היקף לכלל הכוחות. זהו אתגר לא פשוט משום שבעידן של שינוי תכוף בטכנולוגיה, נדרשות הצטיידות והטמעה תמידיות. אם כן, כדי שעמידה באתגר זה לא תעלה הון תועפות, נדרש ניהול טכנולוגי שונה מזה שהורגלנו בו. ניתן למנות כמה היבטים של ניהול כזה: היכולת לייצר איכות בכמויות, כלומר כמות של טכנולוגיה עילית; היכולת להקדים כל אויב ב"דור" אחד לפחות; מרכיבי הכשרה של כוחות בשטח להפעלת טכנולוגיה מודרנית והשמתה בקצבים מהירים; ולבסוף הבנה אסטרטגית ובניין כוח מתאימים. בחלק מההיבטים הללו ישראל מצטיינת כבר כיום ובחלקם היא נדרשת לשיפור ולהתקדמות.

עקרון יסוד 9: יתירות אסטרטגית

מערכות אסטרטגיות שהן קריטיות לתפקוד במלחמה (כמו מערכות שו"ב עיקריות, מערכות הגנה מורכבות, מערכות מודיעיניות יחידניות וכדו') נדרשות להיות בעלות יתירות אסטרטגית, כדי לתפקד מול הלא-נודע (והאויב) בעת מלחמה. יתירות היא בניית מערכות חליפיות בלתי תלויות למערכות העיקריות, או בניית כמה מערכות המגבות זו את זו, כפי שנהוג למשל במטוסים. אך יתירות במערכות ענק היא הרבה מעבר למערכת טכנולוגית נוספת. היא תכנון מראש של כלל המערכות ושל תהליך הלחימה כך שלעולם ישנו גיבוי ולו חלקי למערכות שכושלות עקב תקלה או תקיפה. דרישה זו נכונה באופן כללי לכל מערכת אסטרטגית, אך בעת מלחמה חשיבותה גדולה במיוחד, לנוכח הקריטיות של מערכות כאלו בעת חירום. נפילתן עלולה להיות בעלת משמעות מקיפה, כפי שאירע ב-7 באוקטובר לחלק מהמערכות.

**מערכות
קריטיות
לתפקוד
במלחמה
נדרשות להיות
בעלות יתירות
אסטרטגית**

עיקרון זה קשור במהותו להיותה של ישראל מדינה קטנה, שבאופן טבעי אין לה ולגופי הביטחון שלה עומק אסטרטגי, פיזי ומערכתי, המאפשר להישען עליו ועל היתריות שלו בעת חירום (לדוגמה: במדינות גדולות נמצא ריבוי של מערכות תחבורתיות, של אתרי אחסון נתונים, של שדות תעופה ועוד). בכך יש לכלול גם מערכות אזרחיות שצה"ל ותפקוד המדינה נשענים עליהן בחירום. לכן - והדברים נכונים במיוחד לישראל - אין

להסכין לבניין כוח שמקדש פתרון יחיד או יעילות כלכלית מוחלטת, או להבדיל אינו מכיר את מגבלות הטכנולוגיה והיתירות הנדרשת במערכות טכנולוגיות. הנחות מעין אלו אינן מתאימות לניהול סיכונים אסטרטגי שעל מערכת ביטחון וצבא לנהל: לא השגרה היא הקובעת את המבנה אלא ההיערכות לחירום ולבלתי נודע.

עקרון יסוד 10: שרידות של נכסים חיוניים ותשתיות באמצעות מנהור, מיגון וביזור

התשובה לכך משולשת: מנהור, מיגון וביזור של תשתיות קריטיות ונכסים חיוניים

אחת המשמעויות של הא-סימטריה שבין ישראל ואויביה כיום היא שעקב הסביבה הטכנולוגית המשתנה ניתן לפגוע מרחוק (פיזית וגם וירטואלית, כלומר דרך ממד הסייבר) ובאופן קשה בתשתיות קריטיות ובמערכות חיוניות שהן צוואר בקבוק. צה"ל בפרט ומערכת הביטחון ברובה לא נבנו לתרחישים קיצוניים של פגיעה בתשתיות קריטיות של המדינה בכלל ושל צה"ל במיוחד - אך סיכויי התממשותם של תרחישים אלו הולכים וגדלים. מדובר בפגיעות שעלולות לפגום קשות ביכולת הלחימה של צה"ל, כגון פגיעה בתשתיות בתקשורת חיוניות, בתשתיות מיחשוב, בתשתית של שליטה ושל בקרה (שו"ב), בנכסים מיוחדים המאכסנים אמל"ח יקר ומיוחד, מערכות מודיעין ועוד. התשובה לכך משולשת: מנהור, מיגון וביזור של תשתיות קריטיות ונכסים חיוניים.

4. התאמת העקרונות למעגלי העוינות והסביבה האזורית

תפיסת הביטחון ההיסטורית לא הבדילה בין החזיתות השונות משום שכוונה פחות או יותר לאויב ממין אחד: מדינות ערביות עוינות עם צבאות סדירים גדולים. אך הסביבה כיום מורכבת יותר ולצד שימוש בעקרונות היסוד בכלל החזיתות, יש צורך בהתאמה ספציפית של העקרונות לחזיתות ולאויבים השונים.

לצד שימוש בעקרונות היסוד בכלל החזיתות, יש צורך בהתאמה ספציפית של העקרונות לחזיתות ולאויבים השונים

בחזית הפלסטינית ביו"ש, ברצועת עזה כנגד חמאס וכנגד ארגונים במדינות כושלות (חיזבאללה) - יש לתת דגש על מניעה ועל הכרעה המלווה בהתשה מתמדת (ופחות על הרתעה ועל ניהול המאבק האזורי). אויבים אלו, על ההבדלים שביניהם, הם שחקנים בעלי פוזיציה אנטי-שבירה: הם נהנים מההפוגה שבין סבבים - יותר מאשר ישראל - ומגיעים לסבב הבא כשהם עוצמתיים ומסוכנים יותר. בהתאם, יש לנקוט כנגדם מניעה עקשנית של בניין הכוח המחודש, ולאחר הכרעה צבאית לנקוט (בהתאם לנסיבות) גם התשה צבאית ודיפלומטית מתמדת שאינה מאפשרת להם לבנות את כוחם מחדש (בדומה במעט למה שניהלנו למול הטרור ביו"ש מאז מבצע חומת מגן, במשך קרוב לשני עשורים).

בחזית המדינות סמוכות הגבול ולמול צבאות קונבנציונליים יש להתמקד במניעת נשק גרעיני ובכפייה - בדגש על הרתעה. אם נדרשים למלחמה, יש לנקוט הכרעה מסורתית של צבא האויב, שהוא הנכס המרכזי של אויבים ממין זה.

בחזית המעגל שלישי, מדינות אויב רחוקות שאין לישראל גבול עימן, יש לתת דגש על מניעה, כפייה וניהול הסכסוך, לצד בניין כוח לניהול של מלחמה במרחק של אלפי קילומטרים (כלומר לא רק כמבצע מיוחד). מלחמה כזו לא תתמקד בהכרעה צבאית רגילה כמו זו של מדינות סמוכות גבול, אלא בהשמדת היכולת לאיים על ישראל מרחוק, בפירוק בניין הכוח הקשור ליכולת זו ובפגיעה אנושה בתשתיות ובנכסים של המשטר באותה מדינה.

ה. סיכום

מאמר זה מציע תפיסת ביטחון חדשה למדינת ישראל, תפיסה ההולמת את האתגרים הניצבים בפני המדינה בעשור השמיני לקיומה ומדגישה את חוזקותיה ויתרונותיה הייחודיים. המאמר ניגש לנושא בדרך שונה מרוב ככל ההצעות האחרות - המיוסדות על התפיסה הקיימת, תפיסת "שלוש הרגליים" ההיסטורית, ובונות על גבה נדבכים נוספים, שיפורים ועדכונים - והוא מתייחד בגישתו הישירה להנחות שעמדו ביסוד התפיסה ההיסטורית ולסביבות האסטרטגיות שלפיהן עוצבה. מכוח בחינת הנחות היסוד הללו והשינויים שחלו בהן, מציע המאמר תפיסת ביטחון עדכנית, "טאבולה ראסה".

המאמר מצביע על שינוי אחד משמעותי שחל בהנחות היסוד של תפיסת הביטחון ההיסטורית: הפסקת קיומה של א-סימטריה לרעת ישראל במשאבים ובכלכלה לעומת אויביה. הנחה זו, כפי שהראינו, הייתה חלק מהנחת היסוד בדבר א-סימטריה כוללת לרעת ישראל בכל פרמטר - אוכלוסייה, שטח, מספר המדינות המתנגדות לה ומשאבים - והיא עיצבה באופן מהותי את תפיסת הביטחון הישראלית מאז ז'בוטינסקי ובן-גוריון. אך כיום, כפי שהרחבנו בגוף המאמר, המצב שונה בתכלית: לא רק שישראל אינה נחותה כלכלית ביחס לאויביה, אלא שיש לה יתרון מובהק על סביבתה בממד זה - במיוחד משום שכלכלתה מוטת טכנולוגיה ומרכיב זה הולך ומתעצם ועתיד להתעצם עוד ועוד.

היווצרותה של א-סימטריה הפוכה זו, הפעם לטובת ישראל, לצד בניית עוצמתה הצבאית (והטכנולוגית-צבאית) לאורך זמן, מאפשרות לה שלא לנקוט רק דרך של הפעלת כוח להכרעת איומים כאשר הם מתממשים, אלא להטמיע התנהגות סמי-מעצמתית. בהתאם, נדרשת ישראל לכלול בתפיסת הביטחון שלה עקרונות רעיוניים חדשים: (1) מניעה אסטרטגית של בניין כוח מסוכן אצל האויב עוד טרם התממשותו לאיום; (2) כפייה "עצבנית" ולא פרופורציונית (הרתעה משולבת באכיפה); (3) והתנהלות סמי-מעצמתית אזורית באמצעות ניהול שת"פ, בריתות, תמיכה בשלוחים, ניהול סכסוכים באמצעות סחר בנכסים וכדו'. רק כשעקרונות אלו כושלים, על ישראל לממש את יכולת ההכרעה המסורתית שלה (4). על כל אלו חופפים המשך התמיכה של המעצמה האמריקנית בישראל ושימור נכסיותה בעיני הממשל האמריקני (5).

המאמר גם מצביע על שינויים שחלו בסביבה האסטרטגית הגלובלית: מסביבה דו-קוטבית (מקום המדינה ועד 1990) שהפכה לסביבה חד-קוטבית (מ-1990 ועד לעשור האחרון) ועד לסביבה הנוכחית המתאפיינת במאבק גלובלי תלת-ראשי. לצד הסביבה הגלובלית המשתנה, גם הסביבה האזורית עוברת טרנספורמציות מהותיות: היווצרותן מחדש של מעצמות אזוריות מוסלמיות לא ערביות שלהן יומרות אף מעבר לאזור, איראן וטורקיה, העוינות כיום את ישראל (בדרכים שונות); לצד היווצרותן של "מדינות כושלות" ובתוכן ארגונים סמי-מדינתיים עוינים לישראל, הרוותמים משאבי מדינה לטובת גדילה והתעצמות, מבלי להיות אחראים למדינה עצמה. מלבד זאת, המאמר מצביע על השינויים בסביבה הטכנולוגית הגלובלית המאפשרים יכולת היזק גדולה ביותר, מדויקת ומרחוק, בכל ממד (פיזי ווירטואלי), ומאיימים על ישראל באופן שלא היה בתחילת דרכה, במיוחד עקב גודלה, עקב קרבת מרכזי האוכלוסייה שלה לגבולות ועקב ריכוז התשתיות שלה במרחב צר.

כל אלו מעמידים בפני ישראל איומים, אתגרים ותחרות שלא הכירה בעבר ועל כן דורשים גם תפיסת בניין כוח אסטרטגית להתמודדות עם אתגרים אלו לאורך זמן. לפיכך המאמר מצביע גם על חמישה עקרונות יסוד לבניין כוח שצריכים לעמוד ביסוד תפיסת הביטחון בראייה עתידית (לצד העקרונות הרעיוניים שנמנו לעיל): (6) התמדה וחידוש של מודל השירות (שירות חובה ארוך, שירות קבע יוקרתי, שירות מילואים לצורכי חירום, מלחמה ואימון בלבד); (7) עצמאות חימושית כעוגן קריטי לחופש פעולה גדול יותר בקבלת ההחלטות בעת מלחמה, עצמאות שאפשרית כיום ועשויה להיות גם מכפיל כוח כלכלי; (8) השקעה מתמשכת ומתגברת בעליונות טכנולוגית מבצעית, כלומר רתימה ומינוף של טכנולוגיה עילית, שישראל מתמחה בה, לצורכי הגנה וביטחון; (9) יתירות אסטרטגית לתשתיות ולמערכות חיוניות, כהכרח למדינה שאינה גדולה ולכן אין לה יתירות טבעית מבוססת עומק פיזי ותשתיתי; (10) ולבסוף שרידות של תשתיות קריטיות, הנובעת מההתקדמות של הטכנולוגיה הגלובלית, המאפשרת פגיעה קשה בנכסים באופן מדויק, במיוחד במדינה ללא יתירויות מספקות ואשר תשתיותיה מרוכזות במרחב צר וקרוב יחסית לגבולותיה.

למיטב שיפוטנו, תפיסת הביטחון המוצעת כאן עשויה לשמש "כוכב צפון" חדש, ההולם את תקופתנו ואת האתגרים שיעמדו בפני מדינת ישראל בעשורים הקרובים. אימוץ התפיסה החדשה על כלל מרכיביה יסייע לקובעי המדיניות בישראל, לדרג המדיני-ביטחוני הבכיר ולאסטרטגים הצבאיים של צה"ל - הן בקבלת החלטות ביטחוניות ואסטרטגיות-צבאיות והן בהחלטות על בניין הכוח הביטחוני-צבאי והשלכותיו על הביטחון הלאומי. תפיסה חדשה זו תבטיח את עתידה של מדינת ישראל, את שלומה ואת שגשוגה - למעננו ולמען הדורות הבאים.

ביבליוגרפיה

- אודומבו, א. ס. (2013), "איומים ביטחוניים חדשים, שימוש חד צדדי בכוח והסדר המשפטי הבינלאומי", צבא ואסטרטגיה, 5(3), עמ' 95-110.
- איזנקוט, ג. וסיבוני, ג. (2019), "קווים מנחים לתפיסת ביטחון לישראל", מזכר 196, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS.
- בן-גוריון, ד. (1981), "צבא ומדינה", מערכות, 279-280, עמ' 2-11.
- בן ישראל, י. (2013), "תפיסת הביטחון של ישראל", מודן הוצאה לאור ומשרד הביטחון, ההוצאה לאור, ישראל.
- בראל, א. (2009), "המנהיג, המדענים והמלחמה: דוד בן-גוריון והקמת חיל המדע", ישראל, 15, עמ' 67-92.
- בר-יוסף, א. (2024), "מעבר לקיר הברזל - מה חסר בתפיסת הביטחון של ישראל", הוצאת כינרת זמורה דביר, ישראל.
- גוטמן, ע., אסא, ח., אייזנברג, ר. וד'ביד' (2024), "מניעה באמצעות ורסטיליות אופרטיבית כמענה לצבאות הטרור הדתי של איראן", בין הקטבים, 41, עמ' 79-93.
- גולן, ש. (2013), "מלחמה ביום הכיפורים - קבלת החלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים", מודן הוצאה לאור, משרד הביטחון - ההוצאה לאור וצה"ל - הוצאת מערכות, ישראל.
- דקל, א. ועינב, ע. (2017), "תפיסת ביטחון לאומי מעודכנת לישראל", מזכר מיוחד, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS.
- הכט, ע. (2024), "תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: תובנות ממלחמת חרבות ברזל", עיונים בביטחון המזרח התיכון, 208, אוניברסיטת בר-אילן, בס"א.
- ז'בוטינסקי, ז. (1923), "על קיר הברזל - אנחנו והערבים", פורסם במקור ברוסית בראזסוויט ב-4 בנובמבר 1923. גרסה עברית אפשר למצוא באתר מכון ז'בוטינסקי.
- לופוביץ', א. (2024), "ההרתעה הישראלית ומתקפת 7 באוקטובר", עדכן אסטרטגי, 27(1), עמ' 48-62.
- מרדור, מ. (1981), "רפאל - בנתבי המחקר והפיתוח לביטחון ישראל", משרד הביטחון - ההוצאה לאור, ישראל.
- מרידור ד. ואלדדי, ר. (2018), "תפיסת הביטחון של ישראל - דו"ח הוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון (וועדת מרידור) ובחינתו בחלוף עשור", מזכר 182, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS.
- מתניה, א. (2022), "האבולוציה של שירות החובה בישראל: מבנין המיליציה לעמוד התווך של העליונות הצבאית-טכנולוגית", עדכן אסטרטגי, 25(2), עמ' 3-18.
- מתניה, א. (2023), "12 באוקטובר 1973: ניתוח דיוני קבלת ההחלטות האסטרטגיות", עדכן אסטרטגי, 26(3), עמ' 4-19.
- מתניה, א. ובכרך, מ. (2023), "מניעה אסטרטגית כ"רגל חמישית" בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל, עדכן אסטרטגי - פרסום מחקרי מיוחד, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS.
- מתניה, א. וברקמן, א. (2024), "אמל"ח דיגיטלי: הפוטנציאל של הפלטפורמות הדיגיטליות הגלובליות לשיבוש שדה הקרב המודרני", אוויר וביטחון, 1, עמ' 71-82.
- סיבוני, ג. ובזק, י. (2023), "נביא בעירו - קיר הברזל של ז'בוטינסקי בחלוף העיתים", מכון ז'בוטינסקי - מרכז המחקר.
- סימן טוב, ד. והרשקוביץ, ש. (2013), "אמ"ן יוצא לאור - העשור הראשון לאגף המודיעין בצה"ל", הוצאת מערכות ואמ"ן - המכון לחקר המודיעין, ישראל.
- עמידור, י. (2020). "תפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל", בין הקטבים, 28-30, עמ' 19-34.
- ענבר, א. ובכרך, מ. (2024), "הכלה - מרכיב מטריד בהתנהגות הביטחונית של ישראל", בין הקטבים, 41, עמ' 43-58.
- פינקל, מ. ופרידמן, י. (2016), "שבעה עשורים ליתרון האיכותי של צה"ל: השתנות התפיסה לגבי מהות היתרון האיכותי של צה"ל על אויביו, השתנות היתרון האיכותי בפועל וכיוונים לעתיד", בין הקטבים, 9, עמ' 43-66.
- פרייליך, ד. (2019), "תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: אסטרטגיה חדשה לעידן של תמורות", [תרגום ועריכה א' אידן]. מודן הוצאה לאור. ישראל.
- שבתאי, ש. (2010), "תפיסת הביטחון של ישראל - עדכון מונחי יסוד", עדכן אסטרטגי, 13(2), עמ' 7-16.
- שי, ח. (2024), "המהפכה במדיניות ההגנה הלאומית שגרמה לתבוסת צה"ל ב-7 באוקטובר", מכון משגב לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית.
- שי, ש. (2018). "המניעה, הסיכול ומכת המנע כמרכיבי יסוד בתפיסת הביטחון של ישראל", נייר רקע לכנס הרצליה ה-18.
- שי, ש. ומינץ, א. (2016), "תפיסת ביטחון מעודכנת לישראל: רכיבים, זירות ואילוצים", IDC Herzlia.
- Bush, G.W. (2002), "The National Security Strategy of the United States of America". The White House, September 17, 2002.
- Matania, E. & Sommer, U. (2023), "Tech Titans, Cyber Commons and the War in Ukraine: An Incipient Shift in International Relations", International Relations. <https://doi.org/10.1177/00471178231211500>

www.misgavins.org